

Benda Kálmán (ELTE) történész előadása: Ferencesek a csángó művelődésben

1989. május 3.

<https://mediateka.ek.szte.hu/items/show/27030>

Hangfájl: 070_071.mp3

Átirat

[00:00:01](#)

Benda Kálmán: ... ilyen egyház, amelyik, hogy így mondjuk a leg...

[00:00:08](#)

Konferanszié: ... hogy, hogy Benda Kálmán esetében elkezdhetjük a szokásos formaságokkal, mert...

[zörgés az első percben]

[00:00:13](#)

Beszélő 1: Mert még itt az a szokás, hogy az előadó bemutatkozik, mielőtt megtartja az előadását. És...

[00:00:21](#)

Konferanszié: Én is azt, éppen ezt akartam mondani, hogy hogy sokan azt hiszik, miután elég sokat szerepel professzor úr a különböző helyeken, hogy ismerik, de én arra kérem, hogy a pályáját olyan formában, hogy ne csak a nagy intézmények, hogy mikor melyik intézmény, hanem kezdetektől a könyvtárustól elkezdve ismertesse. Tényleg egy rövid arcképet, hogyha adna magáról!

[00:00:53](#)

Benda Kálmán: Itt lehet ülvé is igaz?

[00:01:00](#)

Beszélő 1: Kicsomagolhatom? szabad szerelni, ugye?

[valószínűleg a térképről van szó, s ez okozhatta a háttér zörgést is]

[00:01:06](#)

Benda Kálmán: Szabad. Hát akkor, hogy a bemutatkozást megkezdjem, 1913-ban születtem. Apám katonatiszt volt, ami a későbbiek szempontjából nem teljesen lényegtelen. Polgári család, Nagyváradon születtem, Nagyváradról azután 1920-ban, ahogy más sok tisztviselő, főként tisztviselő család is, mi is repatriáltunk, s néhány havi vagonlakás után Budapesten szálltunk meg, hogy így mondjam, azóta végig Budapesten élek. Budapesten végeztem a középiskolát a Lónyai Utcai Református Gimnáziumban. Majd a budapesti egyetemre¹ kerültem, ahol történelem-földrajz szakot végeztem. Szegfű Gyulánál² és Hajnal Istvánnál³ doktoráltam, általában Szegfű-tanítványként tartanak számon.

[00:02:25](#)

Az egyetem elvégzése után Bécsben, Berlinben és hosszabb ideig Párizsban voltam ösztöndíjjal, majd abban a szerencsében részesültem, hogy én voltam, én is tagja voltam már az első kétéves katonai szolgálatnak, amelyet, – hogy így mondjam – egy elit lovas fegyvernemnél töltöttem le. Ez már családi adottság volt. Utána a Teleki Pál Tudományos Intézetbe⁴ kerültem. Nem, bocsánat, előbb még, és már az egyetem elvégzése után, a népfőiskolákkal kezdtem foglalkozni és azután 3 éven keresztül vezettem Tatán az akkori Magyarország egyetlen, nem egyházi népfőiskoláját⁵ Magyar Zoltánéknak⁶, a Közigazgatástudományi Intézet rendezésében.

[00:03:28](#)

Innen a minisztériumba⁷ kerültem, ahol a népfőiskoláknak voltam a kultuszminisztériumban a referense, majd a Teleki Intézetbe mentem át 1942-ben. A Teleki Intézetben voltam tehát, ahol fő feladatom, az intézet francia nyelvű folyóiratának, a Revue d'histoire comparée-nak, tehát az összehasonlító történeti folyóiratnak a szerkesztése volt. Ez volt az a folyóirat, amelyik a magyar történetírásban először vallotta és valósította meg azt az elvet, hogy a magyar történelmet nem lehet légüres térben írni és megérteni, és ezért egy összehasonlító módszerrel az egész dunai táj, az itt a tájban élő népek történetét összehasonlítva kell vizsgálni, csak úgy tudjuk megállapítani azt, hogy a magyar fejlődésben mi az, ami speciális és mi az ami közös. Ebben az időben én már nagyon sokat voltam katona. Jóformán minden évben bevittek néhány hónapra. A Teleki intézetnek, ez is egy érdekes dolog, én voltam az egyetlen katona tagja. És főleg én voltam az, aki – ahogy mondták – nem kaphat felmentést, mert olyan kiképzésem volt, hogy a legmagasabb minisztériumig elment az intézet, de azt mondták, hogy nekem nem tudnak adni.

¹ Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem

² Szegfű Gyula történész (1883-1955)

³ Hajnal István történész (1892-1956)

⁴ Teleki Pál Tudományos Intézet (1941-1948)

⁵ Tatai Népfőiskola (1940-1944)

⁶ Magyar Zoltán közgazdaságtudomány professzora (1888-1945)

⁷ Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium

[00:05:12](#)

Utoljára 1944 augusztusában mozgósítottak. Akkor az ezreddel lekerültünk Kolozsvárra. Onnan indultunk a nagy támadásra a románok kiugrása után. És mi voltunk az élen, és mint a középkorban, lóval úsztattunk át a Maroson és más folyókon. Azt szoktam mondani, hogy az az utolsó nemzedék vagyok, amelyik még úgy kelt át lóval a folyókon, ahogy a középkorban a hunoktól kezdve a többi népek is, ezt már miutánunk senki nem fogja csinálni és gondolom nehéz is megértenie akkor, hogy hogy történt ez? Végül, a csapattestemből, háromszázötvenből heten maradtunk életben. A többiek részben fogságba estek, a fogságból soha senki nem tért közülük haza. Énnekem sikerült azután a hadszínteret otthagya feljutnunk Budapestre, ahol a Teleki Intézetben azzal fogadtak: tudtuk, hogy jössz, pincéd kész a zárral, ágyad kész a pincében. Budapest ostromát már a pincében Budapesten vészeltem át. Családomat akkor már két gyerekkel, az Intézettel együtt kitelepítették a Balatonhoz. Ők ott voltak, csak Budapest ostroma után találkoztunk. 1945-ben kineveztek a Teleki Intézet Történettudományi részlege helyettes igazgatójának. És ez volt az az idő, amikor azt hittük, hogy mindaz, amiről ábrándozunk és amire készültünk, az most valósággá válhat. Mert ahogy én ismertem ezt az én korosztályomat és a fiatal magyar értelmiséget, ez igazán mindennek volt mondható, csak nem Horthy-barátnak és egy új világot és egy egész más életet képzeltünk el.

[00:07:46](#)

Valóban, az első időben úgy tűnt, hogy ez megvalósulhat a koalíciós időkben. A Teleki Intézet az egész tudományos életnek a középpontjába került. Ami azóta se fordul elő az akadémiai vagy más történettudományi intézetekkel. Nekünk voltak olyan összejöveleteink, amelyiken megjelent a köztársasági elnök és a miniszterek és külföldi vendégek állandóan. Szóval valóban egy országos tudományos központtá lettünk. Ez nem sokáig tartott és azután én is 1947-ben már az utcára kerültem. És két vádpont és bűn alapján – az egyik a rossz származás, a másik pedig az, hogy külföldi, nyugati tanulmányokat folytattam – azt jelentette, hogy állást nem kaptam. 1952-ben a református egyházhoz kerültem levéltárosként, és itt voltam levéltáros Budapesten az úgynevezett Ráday Gyűjteménynek⁸ a levéltárában 1956-ig, amikor október utolsó napján az Akadémia Történettudományi Intézetének igazgatóhelyetteséül hívtak meg.

[00:09:30](#)

Ebben az igazgató helyettesi tisztségben működtem másfél évig. Hamar kiderült, hogy a Történettudományi Intézet az világnézeti intézet. Vezető tagja természetesen csak párttag lehet. Rendkívül gavallérosan bántak velem: megszüntették az állást, átszervezést hajtottak végre, és én az intézetben maradtam, mint tudományos kutató. Ettől kezdve egészen sajátságos volt a helyzetem. Én voltam – újra bevezették a származás szerinti osztályozást – és az akadémia történettudományi intézetének én voltam az egyetlen, ahogy mondták, ikszes tagja, tehát osztályidegen származású. Helyzetem, ahogy mondtam egészen különleges volt, mert én nem

⁸ Ráday Gyűjtemény a Dunamelléki Református Egyházkerület kulturális intézménye, a Ráday Gyűjtemény Levéltára őrzi a Ráday család iratanyagát

szólhattam bele az égvilágon semmibe, de hozzám se szólt senki egy szót se, úgyhogy lényegében azt csináltam, amit akartam.

[00:10:43](#)

Az '50-es években rendeztem sajtó alá 10 éves munkával a magyar jakobinus mozgalomnak az iratait. Azután ezt az akadémia adta ki. Ezután a Rákóczi szabadságharcnak, főként a diplomáciai vonatkozásaival kezdtem foglalkozni. Majd pedig az intézetben a magyar országgyűlések történetére – hogy így mondjam – állítottak rá, bár hát ez inkább úgy ment, hogy azt kérdezték, hogy nem volna e kedvem ezzel foglalkozni? A magyar országgyűlések, amelyeken tudjuk, hogy az ország lényegében minden problémája szóba került, elsőrendű forrásai nemcsak a politikatörténetnek, hanem a gazdaság- és társadalomtörténetnek is. Ezeknek az iratoknak a kiadása – tehát a naplók, felszólalások, beadványok, végzések –, ezeknek a kiadását a Magyar Történeti Társulat⁹ már a múlt század végén megkezdte, és az első világháború elejéig eljutottak 1606 végéig. Ezt a sorozatot kellett folytatni. Ezt bízták rám, ami azt jelentette, hogy egy nagy központi anyaggyűjtést kezdtünk, amire az Akadémia adott pénzt külső munkatársak bevonásával, és ez a munkálat 1790-ig gyűjtötte az országgyűlési iratokat. Másoltuk, másoltattuk, hogy majd azután egyenként feldolgozásra kerülnek. Ez azonban egy olyan korszak volt, amikor az Akadémia hivatalos álláspontja az volt, hogy forráskiadványokra nincs szükség, marxista feldolgozásokat kell írni. Forrásokot minek kiadni? Azt tessék feldolgozni. Egyébként is, ahogy egyik akadémikus mondotta, többnyire csak akadályozzák a szabad gondolkodást és a történelem menetének a meghatározását. Így azután mai napig nem is jelent meg az országgyűlési iratokból újabb kötet.

[00:13:12](#)

Én magam, amellet, hogy a központi munkavégzést irányítottam, magam dolgoztam föl az 1607-1608-as országgyűlések történetét, amely tudjuk, egy rendkívül bonyolult időszak. A Bocskai szabadságharc¹⁰ végén Bocskai meghal, a bécsi béke¹¹ után a bécsi udvar igyekszik elszabotálni a békét, a magyar rendek újra fegyvert fognak Rudolf¹² ellen, Rudolf lemond, belső harc és háború, a különböző osztrák tartományok is valamelyest részt vesznek benne, Mátyás főherceg a felkelőkhöz csatlakozik, és 1608 második felében Rudolf le is mond és megválasztják II. Mátyás¹³ néven az új uralkodót. Egész Európa ekkor, azt mondhatjuk, ezt a belső Habsburg viszályt és bonyodalmat figyelte, európai ügyé vált a Habsburg monarchia ügye, ennek az iratait én tényleg elég nagy utánajárással összeszedtem, úgy, hogy Európa minden levéltárában voltam, és a követjelentéseket, az egyéb hivatalos vagy nem hivatalos iratokat erre összeszedtem. Ez volt az az idő ugyanis, amikor nyugatról kezdtek figyelni Magyarországra és a konferenciákra többünket állandóan mindenfelé hívtak.

⁹ 1867-ben alapított, a Magyar Tudományos Akadémia mellett a legrégebb és legnagyobb tudományos köztestület

¹⁰ Bocskai István (1557-1606) erdélyi fejedelem vezette szabadságharc a Habsburg központosítás ellen (1604-1606)

¹¹ 1606. június 23.

¹² Ausztriai Rudolf (1576-1612), magyar király I. Rudolf néven (1572-1608)

¹³ Ausztriai Mátyás (1557-1619), magyar király II. Mátyás néven (1608-1619)

[00:14:54](#)

Elmondhatom azt, hogy az elmúlt évtizedekben engem nem hiszem, hogy 2-3-nál többször küldtek volna valahova, de nagyon – akkor még nagyon – jól ment nyugaton, aztán a gazdasági válság következtében ez változott, de akkor állandóan hívtak. Úgy, hogy volt olyan év, hogy háromszor is Párizsban voltam egy-egy konferenciára, és bárhova mentem, ugye ott akkor valami pénzt mindig adtak az embernek, és akkor ott a levéltárban addig kutattam, amíg csak egyáltalában ezt, mondjuk a pénzből tehettem. Így minden levéltárban voltam Európában, a spanyol levéltárat kivéve, ennek viszont a teljes anyagát még az akadémia múlt század végén¹⁴ lemásoltatta, úgyhogy ez is megvan. Ez az óriási iratanyag, amelyik – mondom két országgyűlés és úgy emlékszem, hat részgyűlés – anyagát tartalmazza, ez mintegy százhusz ívre, persze ez nem csak minden, hanem csak a fontosabbak, válogatásával, lényegében majdnem készen van, aztán az egészet abbahagytam.

[00:16:05](#)

Tudniillik, mikor beterjesztették az akadémiára, amelyiknek akkor még a történeti bizottsága élén Nemes Dezső¹⁵ akadémikus állt. Betérjesztették ezt az iratot, akkor ő, mint a bizottság elnöke azt mondta, hogy mi szükség van ilyenre, hát erre próbálták neki magyarázni, hogy mégis országgyűlés, országgyűlési iratok. És valamelyik, hogy egy kicsit tódítsa és növelje a súlyát a dolognak, azt találta mondani, hogy ez egy olyan, olyan nagy munka, hogy szerzője most már tíz éve dolgozik rajta. Mire Nemes Dezső azt mondja: és még nem tették ki az állásából? Mi az, hogy tíz év? Bemegy a levéltárba kikéri az iratokat, másolja egy hét, na adjunk neki két hónapot, de mit csinál azután? Ez volt a Magyar Tudományos Akadémia színvonala még az 1960-as évek végén.

[nevetés]

[00:17:02](#)

Úgyhogy ez a... ez az egész országgyűlési iratanyag és az egész nagy gyűjtés egyelőre pihen. Most az akadémiában az utolsó egy évben már felülkerekedett egy olyan nézet, hogy igenis szükség van forráskiadványokra. Persze most már az a nagy baj, hogy hát a magamfajta öregeket kivéve, nagyon kevesen tudnak forráskiadványt szerkeszteni. Az egyetemen ugyanis sok mindent megtanítottak, de a történeti munkának van egy mesterségbeli része is, és ez a forráskiadványoknál fokozatosan előtérbe jön. Nem szólva arról, hogy ez néha teljesen, hogy így mondjam, fölösleges munka, mert az ember talál valami idézést vagy valami adatot a szövegben, és akkor jegyzetben meg akarja azt magyarázni és eltölt vele egy hetet és végül megállapítja, hogy semmilyen adat nincs rá. Szóval nem fölösleges, rossz a kifejezés, de szóval azalatt megírhatna egy kisebb könyvet, ami alatt egy iratot jegyzetel. Arról nem is szólva, hogy mai napig a tudományos minősítő bizottságnak a szabályzata úgy szól, hogy a forráskiadás nem tartozik a tudományos munkák közé, erre nem lehet fokozatot kapni, csak feldolgozásra.

¹⁴ A 19. század végén

¹⁵ Nemes Dezső (1908-1985) történész, többek között az MSZMP KB Párttörténeti Intézetének főigazgatója, eredeti foglalkozása kárpitos.

[00:18:27](#)

Na, mostan, emellett hát ugye, a Ráday Pál¹⁶ iratait szerkesztettem többedmagammal, Rákóczi Ferenc kancellárjának és kancelláriája vezetőjének az iratait adtuk ki. És hát több kisebb nagyobb dologgal foglalkoztam. Természetesen, amikor visszahívtak az intézetbe – vagy nem is olyan természetesen – akkor az egyházból kiváltam, nem olyan egyszerűen, mert onnan meg kidobtak, hogy így mondjam. De 1980-ban visszahívtak a Református Egyház Ráday Gyűjteményének igazgatójául. Miután Magyarország az az ország, ahol minden és mindennek az ellenkezője is lehetséges, én úgy voltam a Történettudományi Intézetnek a munkatársa, hogy közben az egyháznak voltam az alkalmazottja.

[00:19:35](#)

1982-ben, azt hiszem, megtettek osztályvezetővé a Történettudományi Intézetben – de lehet hogy 1984 volt – ahogy mondták, annak bizonyítására, hogy immár most én is első osztályú állampolgárrá lettem, vagyis azonos rangsorba kerültem a többiekkel. Ezt az osztályvezetői tisztséget, amelyik hát a Kora Újkori Osztálynak a vezetése volt, ezt egy akadémiai lustrumon¹⁷ keresztül viseltem, majd pedig tudományos tanácsadói rangban voltam ottan, ezelőtt másfél évvel kerültem nyugdíjba. Feltűnő, hogy végeredményben, azt hiszem, hetvenhárom éves koromig voltam aktív tagja a Történettudományi Intézetének, amit részben az is indokol, hogy annak idején, mikor kitétek a Teleki Intézetből, akkor elvettek tőlem 12 szolgálati évet, és ez olyan kicsiség volt. Valakit felakasztottak vagy bebörtönöztek, vagy nem tudom mit csináltak vele, azután mégis rehabilitáció járt. Ez egy olyan kicsiség volt, hogy hát erre senki se gondolt. Tehát a nyugdíjas korhatárt elérve én nem mehettem még nyugdíjba, mert nem volt ki az a szolgálati időm se, amire nyugdíjat adnak. Na, nem is akartam menni, szóval én szívesen maradtam azért ottan és az intézetben, valóban, ahogy korábban is, most is nagyon gavallérosan viselkedtek velem szemben.

[00:21:24](#)

Amióta nyugdíjba mentem, az intézetben egy éppen az országgyűlési tervmunkákat én viszem tovább, de hát ez már csak ilyen nyugdíjas bejárás és lényegében a fő foglalkozásom és elfoglaltságom az, hogy a Ráday Gyűjteménynek vagyok az igazgatója. A Ráday Gyűjtemény, a nevét a Ráday családról kapta, amelyiknek a nagy műemléki könyvtára az a református egyház tulajdonába került még a múlt század közepén¹⁸, és amelyik külön gyűjteményként az eredeti 18. századi polcokon ma is, mint védett gyűjtemény áll ottan. Ennek a nevezetessége az, hogy egyike a legszebb főúri könyvtáraknak Magyarországon a legszebb gyűjteménye a 18. századi felvilágosodás irodalmának, amelyikben Pétervártól, Párizsig és Stockholmtól Rómáig a kor minden kiadványa megtalálható és főként megtalálhatók azok, amelyeket a cenzúra hivatalosan nem engedett be Magyarországra. A francia felvilágosodás folyóiratai 30-40 éven

¹⁶ Ráday Pál (1677-1733) II. Rákóczi Ferenc kancellárja, könyvtáralapító

¹⁷ A lustrum egy ősi római szertartás, melyet az ötévenkénti népszámlálások után tartottak, ötéves időtartamot jelöl.

¹⁸ A Dunamelléki Református Egyházkerület 1861-ben vásárolja meg a Ráday-gyűjteményt

át teljes sorozatokban. Szóval valóban egy nagyon szép könyvtár, gyönyörűen, egységesen aranyba kötve, bőrbe és aranyba, még a 18. századból.

[00:22:59](#)

Emellett persze van a kurrens akadémiai könyvtár, amely körülbelül 150 ezer kötet, három intézmény tartozik ide. A könyvtár mellett van egy múzeum, egy egyházművészeti és tavaly ősz óta egy bibliamúzeum, amelyik a Biblia világát mutatja be. Tehát azt a környezetet, amelyikben a Biblia keletkezett, és amelyik a világ második Bibliamúzeuma¹⁹. Amikor ezelőtt 5 évvel fölmentem a művelődési minisztériumba, hogy szeretnék egy Bibliamúzeumot csinálni, a nyakamba borultak, mert ennél jobb propaganda egy kommunista államnak, minthogy a világ második Bibliamúzeumát²⁰ itt hozzák létre, ez mondjuk el sem volt képzelhető. Gondolom, ha Marx múzeumot akartam volna, egyszerűen kidobnak, úgyhogy ennek a költségeit a művelődési minisztérium és azután a Soros Alapítvány meg a Nemzetközi Bibliatársulat²¹ viselte egy nagyon szép és jó, mondjuk a maga nemében tényleg egyedülálló múzeum.

[00:24:10](#)

A harmadik rész a levéltár, amelyik részben egyházi, részben világi. Igen nagy világi anyaga van, kezdve a Ráday családnak a nagy levéltárától – Ráday Pál például mint kancellár, lényegében a hivatalos iratokat szinte mind hazavitte – a Rákóczi szabadságharc nemzetközi és politikai iratai azok most szinte minden nálunk találhatók. Más nagy családoknak az iratai is ott vannak, és egy ilyen egyházi gyűjteménynek az utolsó, mondjuk másfél évtizedben is még óriási hátrányai mellett, előnyei is voltak. Az emigrációban lévő magyar családok, arisztokraták és nem arisztokraták, azok, ha megvolt a levéltáruk és sok helyen megvolt, nem akarták az államnak átadni, ha én elmentem hozzájuk, mint az egyház képviselője, akkor ideadták, és az utóbbi években több nagy családi levéltárat hoztunk nyugatról haza, még hozzá nem is csak protestáns családoktól, hanem azt mondhatnám, hogy exponált katolikus arisztokrata családoktól is.

[00:25:30](#)

Éppen ezelőtt két hónappal hoztuk haza Horthy Miklós egyik bizalmas politikai munkatársának, igazságügy-miniszternek és a képviselőház elnökének (most ki akartam a nevét mondani, majd kimondom, most hirtelen nem jut eszembe) és többek között harminc, sajátkezű Horthy-levél és ilyenek. Zsitvay Tibornak²² a levéltárát – és hát szóval olyan dolgok, amiket -ördög tudja, miért nem – nem akartak az államnak adni és ezek nálunk vannak. Az a lényeg, hogy valahol legyenek, mert az emigrációs magyarságnak a levéltári anyaga sajnos, az nagyrészt elkallódik. Nagyon sokan mondták nekem azt, hogy már leszerződtek különböző amerikai egyetemekkel, azok kapják a levéltárukat. Legjellemzőbb az, hogy – nem tudom pontosan, mondjuk négy évvel ezelőtt – amikor Amerikában voltam egyszer, akkor Kovács

¹⁹ 1988-ban jött létre és 2011-ig működött ezen a néven, ebben a formában.

²⁰ Az amsterdami Bijbels Museum volt az első

²¹ Bibliatársulatok Világszövetsége

²² Zsitvateői Zsitvay Tibor (1884-1969)

Imrével²³ beszéltem, aki hát velem egykorú lévén, nagyon régi barátok voltunk és megbeszéltük, hogy a teljes iratanyagát azt ránk hagyja, a Rádayra. Ő se gondolta, én se, hogy fél éven belül meghal. Azonnal írtam az özvegynek, emlékeztettem az ígéretre, majd a jogtanácsostól kaptam egy levelet, amelyben szó szerint ez állt, hogy tudnak az ígéretéről, de gondolkoznak, mert Magyarország nem szabad, és így a magyar nép sem szabad.

[00:27:00](#)

Hát erre azt válaszoltam, hogy erről én nem kívánok vitatkozni, de azt hiszem, ha a magyar történelem valahol továbbmegy, az mégiscsak itt fog továbbmenni, és ha valakit még egyszer fog érdekelni az, hogy ki volt az a Kovács Imre, az mégiscsak innen fog kikerülni. Válaszoltak, hogy nagyon elgondolkoztató amit írtam, és végül is a Columbia Egyetemnek adták át a teljes iratanyagot, ahol gondolom a kutyát se érdekeli, és bizonyos idő után biztosan kiselejtezik majd, mint teljesen fölöslegeset. Szóval, most éppen ezért azt próbáljuk megszervezni, hogy Zürichben létesítsünk egy fiók levéltárat, azzal a hátsó gondolattal, hogy az majd egyszer hazakerülhet, oda szívesen beadják, mert az nem Magyarországon van és nem kell – nem tudom, mitől – félni az iratokkal kapcsolatban.

[00:28:54](#)

Hát remélem ez sikerül, mert különben igen fontos és nagy levéltári anyag megy veszendőbe. Hát kicsit sokat is dumáltam magamról is. Azé a felelősség, aki azt mondta, hogy beszéljek. Na de hát örömmel vagy nem örömmel, most már akkor hadd térjek rá arra, amiről tulajdonképpen beszélnem kell és ez a moldvai magyaroknak a története. Soha életemben nem gondoltam arra, hogy én a moldvai magyarokkal foglalkozzam. Ezelőtt, körülbelül 10 éve volt, hogy egy levelet kaptam Andrásfalvy Bertalantól²⁴, a néprajzostól, Pécsről, aki a Baranyába került bukovinai székely telepések között elég sokat járt, és próbálta művelődésügyüket rendezni, hagyományait megmenteni és a többi, hogy ő a megyénél előterjesztette, hogy ki kellene adni a moldvai magyaroknak az okmánytárát. Moldvában ugyanis, a mai román statisztika szerint egy szál magyar sincsen, de nem hivatalos adatok szerint még mindig 80-100 ezer között van azoknak a száma, akik magyarul beszélnek. És tudjuk, hogy mintegy 200 ezer a katolikus vallásúak száma, márpedig Moldvában, aki katolikus, az – ha ma nem is, de valamikor magyar volt, mert aki román, az mind görögkeleti ortodox vallású.

[00:30:45](#)

Arra kért, hogy próbáljam ezt a kérést valamilyen módon én is tudományosan alátámasztani és felhívta a figyelmemet arra, hogy Veress Endrének²⁵, a két háború közti idő rendkívül szorgalmas forráspublikátorának és anyaggyűjtőjének az Akadémia Könyvtárába került a hagyatékából egy nagy anyaggyűjtése a moldvai csángókról. Így kerültem a moldvai csángókhoz, hogy ez ennek utána akartam nézni, valamikor olvastam én még egyetemi hallgató

²³ Kovács Imre (1913-1980) politikus, népi író

²⁴ Andrásfalvy Bertalan néven született, (1931-) néprajzkutató, egyetemi tanár, politikus

²⁵ Veress Endre történész (1868-1953) kéziratgyűjtő máig feldolgozásra vár

koromban, illetve 1-2 évvel később, Mikecs Lászlónak²⁶ a könyvét a csángókról²⁷, de ezen túlmenően mondjuk én nem foglalkoztam velük. Veress Endrének a nagy oklevél-, illetve iratmátsolat gyűjteménye – hát az első pillanatra látszott, hogy olyan mint Veress Endrének minden iratgyűjteménye. Másolatot küldtünk különböző emberekkel, első belenézésre látszik, hogy tele van hibákkal minden, de úgy tűnt, hogy ebből kiindulva egy egész jó okmánytárat lehet összehozni. Erről írtam is egy feljegyzést, amit eljuttattam az Akadémia elnökségéhez. Többek között leküldtem Baranya megye elnökének is Andrásfalvyn keresztül, és vázoltam azt, hogy ez egy ilyen fontos feladat volna, amikor is egyrészt egy rendkívül érdekes probléma az, hogy egy még első magjában a középkorban az országhatáron kívülre került vagy ott rekedt magyarság, hogy tudja megőrizni évszázadokon át a maga nyelvét, hagyományait és vallását. Amikor se uralkodó osztálya, se értelmisége nincsen, teljesen magára van hagyatva. Másrészt pedig, miután a románok naponként teleírják világnyelveken az egész világot, hogy övelük mi történt, milyen, mennyi igazságtalanság itt Magyarországon, arról senki nem beszél, hogy ezeknek a moldvai magyaroknak hogyan alakult a sorsa, hogy már a múlt század végén nem volt szabad még a templomban sem magyarul imádkozniuk, az istentisztelet nyelvét is románá tették. Publikáljuk ezeket az iratokat!

00:33:18

Erre én soha, semmilyen választ senkitől nem kaptam. Ez még az az idő volt persze, amikor belügyekbe való beavatkozásnak számított, hogy valaki Moldva történelmével akar foglalkozni, amikor még külön kegynek számított az, hogyha valamilyen erdélyi problémáról, magyar történelmi problémáról, egyáltalában írni lehetett. Az én rovásomon meg egyébként is ekkor újabb, mondjuk tehertételek gyülekeztek, amennyiben Erdély történetének a megírása, amikor először felmerült, akkor én azt mondtam, hogy az egy teljes lehetetlenség, hogy a tervek úgy szólnak, hogy Erdély történetét megírják 1918-ig. Vagyis alkalmunk lesz megint mindent elmondani a magyar nemzetiségi politikáról. Ami valóban rossz volt és ami káros volt, tehát önmagunkról megint minden rosszat elmondhatunk és a románok megdicsőülnek, mert arról, hogy 1918 után odalent mi folyt egy szó sem esik. Hát ennek a következménye volt az, hogy az intézetben tartottak egy termelői értekezletet, amelyik négy óra hosszat engem csepült, mint nacionalistát. Hát és most én beadtam egy moldvai csángó elaborátumot²⁸. Nem volt sikere az elaborátumnak.

00:34:43

És akkor egy alkalommal, kint járva – azt hiszem Franciaországban volt éppen, Strasbourg mellett egy összejövételünk, egy magyar protestáns Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem²⁹ nevű ilyen kulturális egyesülete az emigrációnak – ahol én előterjesztettem ezt a kérdést. Ezeknek ugye, könyvsorozatuk is van, és akkor ők felfigyeltek erre. És miután

²⁶ Mikecs László (1917-1944) történész, néprajzkutató, nyelvész

²⁷ Csángók (1941)

²⁸ A megvalósításra váró munka részletesen kidolgozott tervezete

²⁹ EPMSZ 1969-ben alakult meg, 1972 óta svájci egyesületként működik, székhelye Bazel. 1996 februárjában Budapesten létrejött magyarországi testvérszervezete, az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem Egyesület, 2000 januárjában Marosvásárhelyen is megalakult az EPMSZ Erdélyi Köre.

ezek mind a moldvai magyarok, mind derék pápisták – hát ők mint protestánsok, úgy látszik fantáziát láttak ebben, és azt mondták, hogy önéik arra pénzük nincs, hogy kutatást finanszírozzanak, arra sincs, hogy tiszteletdíjat, bármit adjanak, de ha én prezentálok egy kéziratot, ők azt kiadják.

[00:35:37](#)

Így fogtam én hozzá, teljes titokban, mert hiszen, ugye az intézetben ilyet szóba sem lehetett volna hozni, amikor is körülbelül egy esztendő múlva láttam azt, hogy hát ezt így nem lehet, hogy az ember este 8 óra után valamit csináljat, és ez így nem megy. És akkor bementem Ránki Györgyhez³⁰ az igazgatóhelyetteshez, és ezt csak így, ahogy itt elmondtam, neki is elmondtam, mire Ránki György a következő pillanatban: abból, amit én mondtam, ő hivatalosan egy szót sem hallott, de ha én bármikor hozzámegyek, és azt mondom, hogy a tervmunkámhoz, ehhez-ahhoz bármire volna szükségem, ő nem fogja megkérdezni tőlem, hogy mi ez a tervmunka. Ekkor tettem félre országgyűlést és mindent, és ettől kezdve én csak a moldvai magyarok történetén dolgoztam.

[00:36:32](#)

Háromszor voltam Rómában, amikor az intézet szerezte az útlevelet. Más természetesen nem tudott. Munkatársakat sikerült ráállítani az intézetből, akik hivatalosan mind az országgyűlési iratoknál segédkeztek, úgyhogy ettől kezdve azután a moldvai magyar okmánytárnak az ügye haladt. Az az elképzelés, hogy Veress Endrének az okmánytárát ki lehet adni, legfeljebb itt-ott meg kell nézni az eredetit, az rövidesen teljesen illuzórikusnak bizonyult. Kiderült, hogy a Veress anyagban lévő másolatok háromnegyed része nyomtatott könyvekből van kiírva, amikor a másolatra a kiadásban olvasható levéltári jelzetet írta rá, de soha nem látta se ő, se más, annak eredetijét. Volt neki egy másolója Rómából. Ennek a másolataira azonban valamilyen sajátságos ötlet folytán, nem tudom, tévedésből-e vagy meg akarták az utókort tévesztetni, a bécsi levéltárat írták rá, egy olyan jelzettel, ami nem létezik. Hát ez aztán számunkra egy borzasztó bonyodalmat okozott. A lényeg az, hogy kiderült, hogy itt egy teljes anyaggyűjtést kell végezni, ezért kellett Rómába menni, ahol már Budapesten azt mondták nekem, úgyse fog sikerülni, mert ott a levéltárban magyar kutatót nem is eresztenek be. Tudniillik nem is a Vatikáni Levéltárról volt szó, hanem a Missziós Központ, a Propaganda Fide³¹ nagy levéltáráról, ahol valóban kiderült az, hogy előttem magyar kutató nem volt.

[00:38:29](#)

A bejutás persze teljesen egyszerű és sima volt. Bementem és azt mondták, tessék, mit óhajt? Tehát semmi zártság, semmi bonyodalom itt nem volt. Egyébként, hát már, hogy némi humort is vegyítsek hosszú beszédembe, a katolikus egyház zárandokházában laktam, egyszerűen azért, mert volt nekem egy jó cserkész komám, aki közben a bencés rendnek a legmagasabb valami, világi vagy egyházi méltóságába került. Mikor még én ismertem úgy hívták, hogy Bruzer Jóska,

³⁰ Kossuth-díjas történész (1930-1988) az MTA Történettudományi Intézetének igazgatóhelyettese, majd igazgatója

³¹ A Népek Evangelizációjának Kongregációja a Római Kúria egyik hivatalának a korábbi neve

most úgy hívják, hogy Békés Gellért³². Ő írt nekem egyszer egy levelet, hogy sejtelmem sem volt róla, hogy „Emlékszel a Bruzer Jóskára? Hát az én vagyok!” Na, jó, hát akkor írtam neki, hogy szerezzen nekem szállást és akkor beutalt a zárandokházba, ahol nagyon kedvesek voltak, apácák jöttek, mentek, sűrögtek.

[00:39:31](#)

És láttam, hogy itt reggelenként – mert közösen volt a reggeli, aztán mindenki ment a maga dolgára –, előtte misére mennek. Hát mondom, akkor én is elmegyek, hát így illik, akkor elmentem a misére. És akkor hát a páter a reggelin azt mondja, hogy „Nagy örömmel láttam a misén.” azt mondja, „Remélem gyakrabban is ellátogat hozzánk.”, mondom: „Mi, főtiszteendő úr, nekem, mint kálvinistának írásbeli engedélyem van, hogy havonta csak egyszer kell misére járni”. Hát ezen aztán ők is jót mulattak. Nagyon megkülönböztetett vendég voltam ott. Hát a protektorom révén természetesen. Így kerültem tehát Rómába, ahol három levéltárat néztem először, másodszor, majd harmadszor meg, harmadszor már a Tóth István³³ fiatal kollégámmal együtt voltunk kint.

[00:40:25](#)

Ezek közül a leggazdagabb anyagot a Propaganda Fide levéltára adta. 1621-1622 fordulóján alapították ezt a missziós központot. A missziós központ tevékenysége azokra az országokra irányult, ahol a katolikus vallás nincs uralmi helyzetben. Ebből következik, hogy mivel akkor Magyarországon sem volt, tehát tulajdonképpen a 17. századra, Magyarországra is, igen lényeges és rendkívül gazdag jelentésanyag van, amit azóta már számba vettek. Tóth István külön az egyes..., mit tudom én hány hónapig volt csak azért kint, hogy ezeket listába vegye, és rendkívül gazdag anyag volt, többek közt, mert Európa és azután az új világ számos országára, de rendkívül anyag Moldvára és a moldvai katolikusokra. Miután azonban földrajzi fogalmaik elég, elég zavarosak lehettek, tehát nem lehetett csak a moldvai anyagot megnézni, mert egykorú rendben vannak ezek rakva – hadd jegyezzem meg, hogy ezek minden jelentést és levelet elraknak – úgyhogy ez egy valóságos kincsesbánya, tehát meg kellett nézni Moldvát, Havasalföldet, meg kellett nézni Törökországot, de meg kellett nézni Magyarországot is, és külön még Erdélyt is meg kellett nézni, mert mindent összekavartak. És ahogy a moldvai anyagban volt dunántúli is, ugyanúgy hát a Dunántúlon meg moldvai anyag is, mert ezek számukra nem egészen világos fogalmak voltak. Na, most ezek küldték a misszionáriusokat Moldvába. Átlagban a 17. században állandó jelleggel 7-8 misszionárius volt Moldvában – róluk, majd külön akarok még beszélni –, akik szorgalmasan írták a jelentéseiket.

[00:42:34](#)

Magyar misszionáriust nem tudtak küldeni, mert nem volt, még Magyarországra sem jutott elég katolikus pap ebben az időben. Küldtek, amilyet tudtak: olaszt, bosnyákot, dalmátát, horvátot, akik megérkezve missziós területükre. Ezek többnyire ferencesek voltak, és gondolom már a ferences rend sem a legtudósabb, legarravalóbb embereit küldte ki, ez körülbelül olyan, mintha

³² Békés József Gellért O. S. B. (1915-1999) Széchenyi-díjas teológus

³³ Tóth István György (1956-2005) nemzetközileg ismert történész, egyetemi tanár, az MTA doktora

most Kamcsatkába küldenének el misszionáriust. Ezek megérkezve, megdöbbentek, először is a körülményeken. Hát azért Rómából, Olaszországból, Moldvába, az akkori Európa periferiájára menni – amelyikről én azt szoktam mondani, hogy a magyar-török hódoltság a jólét és biztonság egy olyan magas fokán volt Moldvához képest, hogy nem is lehet összehasonlítani – megérkezve oda, ráadásul még kiderült, hogy a híveikkel egy mukkot se tudnak beszélni, mert azok magyarul beszélnek, ők meg magyarul nem tudnak semmit. Tehát bánatukban írták a nagy jelentéseket, ami néha erős fejtörést okozott, mert hát ezek nem tudtak tisztességesen olaszul, úgyhogy van olyan, amelyik ilyen cirill betűkkel írta oroszul a maga jelentését, úgyhogy be kellett vonnom mindenféle szakértőket, hogy egyáltalában megértsük, miről van szó, de szóval olyan hatalmas forrásanyag került elő, hogy boldog volna az a magyar falu vagy vidék, amelyiknek ilyen nagy, egykorú dokumentumanyaga volna.

[00:44:17](#)

Előkerültek névsorok, szinte minden nemzedékből van egy teljes felmérés névsorokkal, amikor valaki magyart is beszerveztek, mert amikor nem, hát akkor olyanok azok a nevek, hogy a saját édesanyja nem ismeri meg, amit fül alapján olasz helyesírással ottan lejegyeztek, hát azzal sajnos gyakorlatilag a legtöbb esetben nincs mit kezdeni, legfeljebb ott, amikor nagyon gyakori, hogy ahogy székelyek közt, úgy a moldvaiak közt is, a keresztnévből képzett vezetéknev. És ezeket lefordították szerencsére olaszra, úgyhogy hát ezeket az ember még tudja, hogyha Tomasnak hívták, hát akkor az biztos Tamás volt magyarul, vezetéknevvel, de a jelentéseknek, a névsoroknak egy nagyobb része az magyar valakinek a bevonásával készült. Hát szóval, már akkor is lényegében, aki katolikus, az magyar volt, egy néhány töredéknyi százalékuk volt erdélyi szász.

[00:45:17](#)

Tehát egy óriási forrásanyag került elő, amit sikerült filmre véteni. Jellemző, hogy a római Propaganda Fide levéltárában nincs Xerox gép, és a film is olyan, hogy megrendeltem, és akkor három hónap múlva kaptam meg, addigra készítették el, ezeket a protestáns egyesület fizette a filmeknek az árát, a filmezés árát, az intézet...

[hang kimaradás]

... kinagyították, úgyhogy most egy...

[hang kimaradás]

... A jezsuita levéltárat használtam, mert jezsuita misszió is volt, hát ott aztán tényleg nagyon kényelmesen lehetett dolgozni. Ott hagytak akár este 8-ig is a levéltárban, mert a Propaganda Fide kettőkor bezár mindig délben, akkor mentem a jezsuitákhoz vagy mentem a Vatikáni Levéltárba, ahol több összeütközésem volt a felügyelő teremnek a magasrangú papjával, 40 fokos nyári meleg volt, és az a könnyelműség gondolata támadt bennem, hogy levettem a nyakkendőm és leraktam a zekémet. Mire odajött hozzám és azt mondta, hogy „*Kérem, legyen szíves, vegye föl a kiskabátját!*”, mire kérdeztem, hogy „*Itt nem szabad ingben dolgozni?*”, azt mondja: „*Miért ne volna szabad? Csak nem illik!*”, mondta ő, hát szóval...

[nevetés]

[00:46:48](#)

A jezsuitáknál ott bemehettem volna egy úszónadrágban, a portás már szalutált nekem, úgyhogy, szóval ott teljesen egyedül voltam nem egyszer bent, aztán becsoszogott valamelyik öreg páter: „*Maga van itt? Csak dolgozzon!*” mondta, aztán kiment, úgyhogy tényleg nagyon jól lehetett dolgozni. Ugyanígy voltam azután ugye, a Vatikáni Levéltárban is, azt mondhatom, hogy az anyagot feldolgoztam a 17. század végéig. Ez is olyan óriási volt, hogy azt mondtam, ez nekem most elég, ami utána van, azt majd a következő eresztésben valaki megcsinálhatja. Végülis, az okmánytár sorsa úgy alakult, hogy azt mondtam összefüggő okmánytárat, csak az 1400-as évek végétől kezdve lehet kialakítani. Korábban az oklevelekben mondatok találhatók, nincs értelme, hogy ezeket – többnyire egyébként is, ezek a középkori oklevelek megjelentek – azokat kiadjuk. Az 1480-as évektől kezdve hozzuk az iratokat, és azt mondhatom, hogy az 1560-as évektől zárt rendben jönnek az iratok, egy évből több jelentés, pedig csak a leglényegesebbeket közöljük. Egyébként jegyzetben, vagy összefoglalásában minden iratot jelzünk, hogy utána lehessen nézni, sőt azt is, hogyha azokban valami új van, mert hisz azért ismételték is egymást.

[00:48:25](#)

A záró évszám pedig 1706, amikor a magyar állam vezetője, II. Rákóczi Ferenc utoljára és hosszú idő óta először küldött hivatalosan papot Moldvába Csöböröcsökre³⁴ a legkeletibb magyar településre. Van térkép? Van.

[az előadó megmutatja a térképen]

Csőböröcsök. Megvan a papnak a levele is, hogy megérkezett, úgyhogy ez ezzel zárul az okmánytár. Na, most akkor, valamit azért hadd szóljak már, mielőtt egészen elaludnának itten, a moldvai magyarokról is.

[00:49:10](#)

Hosszú ideig azon vitatkoztak, hogy a moldvai magyarok hogyan és mikor kerültek Moldvába? Először azt gondolták, hogy kunok voltak. Ez az elmélet abban a pillanatban megdőlt, mikor már a múlt század közepe után kiderült, hogy a kunok török nyelvet beszéltek, nem magyarul. Ekkor lépett előtérbe a másik elmélet, amelyik egyeseknél, főleg néprajzi körökben még ma is él, hogy a moldvai magyarok ősi magja a honfoglaláskor telepedett le. Tehát egy olyan töredéke a magyarságnak, amelyik nem jött be a Kárpátokba. Ezt egy érv támasztja alá, hogy honfoglaláskori leletek kerülnek elő, még sír is van egy-kettő, ami azonban semmit nem bizonyít, mert hisz az egész magyarság keresztül haladt ezen a területen. Ezeknek a leleteknek nincs kontinuitása, a honfoglalás korából vannak, aztán évszázadokig nincsenek. Ellene mond ennek a feltevésnek egyrészt az, hogy a moldvai falvaknak a magyar helynév anyaga az mind 13. századi helynévadást tükröz, -falva, -városa melléknévvel képzett nevek. Tehát nem a

³⁴ Csöböröcsök vagy Töböröcsök a Moldovától elszakadt Dnyeszter Menti Köztársaságban található település

puszta személynév, amelyik a honfoglaláskor és az Árpád-házi uralkodók első időszakában az egész magyar nyelvterületen jellemző volt. Mellette szól az, hogy nincs kontinuitása, ahogy mondtam a leleteknek. És harmadszor pedig mellette szól az, hogy a magyar honfoglalás után érkeztek még az utolsó hullámai a népvándorlásnak: besenyők, úzok, kunok, amelyek már fennakadtak a keleti magyar határvédelmen – Moldva és Havasalföld területe évszázadokra állandó csatatérre lett. Az úzok, a besenyők úgy eltűntek, hogy a nyelvüket sem tudják rekonstruálni, pedig források bizonyítják, hogy ott voltak évtizedekig, a kunok az utolsó nagy támadás, a tatár támadás elől részben bemenekültek, bekéredzkedtek Magyarországra. Mint nép, ők is megsemmisültek, hogy maradtak volna ott meg a honfoglaláskor kint maradt magyar telepek? Ha voltak is, el kellett ezeknek is pusztulniuk, ahogy a lakosság teljesen elpusztult.

[00:52:13](#)

Moldva történetével kapcsolatban különben azt kell tudnunk, hogy ez még hosszú évszázadokig, a történelmi Moldva. Tehát a Kárpátoktól egészen a Dnyester folyóig. Első ízben a bukaresti békében³⁵ 1802-ben (sic!) a Prut vált határrá és ez a terület a cári Oroszországhoz került. Bár később rövid időkre, és még a 20. században is, időnként visszakerült Romániához, ez ma is³⁶ szovjet terület. Ez az úgynevezett Moldva, Moldova, Moldován Köztársaság. Tehát ebben az időben még a teljes történelmi Moldva van. Moldva, miután a tatárjárás után IV. Béla³⁷ és azután majd Nagy Lajos³⁸ korában a tatárokat sikerült végleg kiszorítani, Nagy Lajos alatt vált külön fejedelemséggé, úgy, hogy egy máramarosi román főúr³⁹ a király megbízásából és engedélyével kiment kísérettel és létrehozta a Moldvai államot, amelynek első pénze is mutatja, hogy hűbéres magyar fejedelemség volt, mert az Anjou királyi címer van rajta. Központjuk kezdettől fogva Jászvásár volt, amelyiknek a román neve ugye Iași ugyanazt jelenti, jászokat jelent, tehát ezeket még a jászok alapították valamikor.

[00:53:59](#)

Az első magyar telepek minden valószínűség szerint IV. Béla idején a Kárpát medencéből kerültek ki tudatos királyi határőrvédő politika következtében. Német nyelvészek állapították meg először, hogy a Szeret mentén, tehát a Kárpátokat védő folyónak a jobb partján, nyugati részén a helynevek – olyan helyeken is, ahol évszázadok óta már csak román lakosságot ismernek – valamilyen formában mind magyar eredetűek vagy néha régebbiek, és akkor magyar közvetítéssel kerülhettek a román nyelvbe. Ezen a területen, tehát minden valószínűség szerint, a ma ott élő népek közül a magyar volt az első. A románok bevándorlása csak Nagy Lajos korában kezdődött meg, egyrészt Máramarosból ki, majd Havasalföldről fel, Beszarábiába és Moldva területére is. Korábban itt román telepekről és román lakosságról nincsen szó. IV. Béla tehát minden jel szerint megerősítette a Szeretnek az innenső partját, és még a 16. században ennek az erődítmény-övezetnek vagy őrség-övezetnek a jelei mutatkoznak, amennyiben láncszerűen helyezkedtek el mindenütt a községek. Ez az a része – a főként itt, ahol

³⁵ A hetedik orosz-török háború (1806-1812) lezárása Bukarestben 1812-ben

³⁶ 1989-ben(!)

³⁷ Árpád-házi király (1206-1270)

³⁸ Anjou-házi I. Lajos (1342-1382)

³⁹ Dragoș vagy Bélteki Drágfi, moldvai fejedelem 1345-ben

megmaradtak Szucsáva, Moldvabánya, Románvásár környékén a régi telepek – amelyek az egészen archaikus középkori magyar nyelvet beszélik, ők azok, akik a csángó nevet vállalják.

[00:56:04](#)

A többi nem vállalja, székelynek nevezi magát. A csángó szó eredetét a nép, a nyelvészek még teljesen eldönteni nem tudták. Most már egy közmegegyezés féle kialakulóban van, hogy elcsángani a többségből kikerülve el kóborolni, valami ilyen jelentésű szó, ami ha nyelvészetileg igazolható, maga a szó is azt bizonyítja, hogy a magyarországi egységes magyarságból kiszakadt töredékről van szó. Ez a magyarság, amelyik nyilván, kezdetben az ország lakosságának jelentős részét, esetleg 20-25 %-át tehetette ki, a következő évszázadokban újabb kitelepülőkkel egyre növekedett, miközben hát a románság, ugye sokkal nagyobb tömegekben jött el földjéről. Az egyik, vagy első ilyen nagy kitelepedési hullám az 1400-as évek dereka táján volt, amikor a magyar Délvidéken megkezdődött a huszitáknak, az inkvizíció által való üldözése.

[00:57:23](#)

Nem tudjuk, hogy mennyien mentek ki Dél-Magyarországról, Dél-Erdélyből és a Szerémségből mentek ki az emberek olyan tömegben, hogy Tatros, a Kárpátok előterében magyar kulturális központtá lett, amit az is bizonyít, hogy a legrégebbi magyar Bibliafordításnak, az úgynevezett Huszita Bibliának az egyetlen fennmaradt másolata, a fordítás végére írt keltezés szerint Tatrosban másoltatott le. A 16. század második felében egy magát szegedi Thabuk Jánosnak⁴⁰ (sic!) nevező szerzetesnek fennmaradt egy levele, amelyiket Rómába írt a pápának, és amelyikben eldicsekszik vele, hogy moldvai térítő akciója során már eddig is több ezer huszitát térített vissza a katolikus egyházba, és arra kéri ösztönzését, hogy utasítsa a krakkói püspököt, hogy adjon mellé, inkább 5 mint kevesebb papot, hogy a térítésben, a husziták visszatérítésében segítségére legyen. Hát ha ennyi segítséget kért, ez azt jelenti, hogy még az 1500-as évek második felében is jelentős számú huszita magyar élhetett Moldvában.

[00:59:00](#)

A későbbiekben a husziták eltűnnek, amikor Marcus Bandinus⁴¹ érsek pápai megbízásból 1645-ben a nagy ellenőrző körútját teszi, és az ő kíséretében magyar szerzetes jezsuita Beke⁴² volt. Ő készítette az első nagy név szerinti összeírást, akkor följegyezte, hogy Huszon (már a név is árulkodik, Huszon amelyik románul is Hus, tehát ez eredeti név) Huszon még az istentisztelet, a mise nyelve magyar. Azonban most már az ő kérésére a hívek elhatározták, hogy engedik a latin nyelv bevezetését, és csak az énekeket fogják magyarul megtartani. Ez az utolsó nyoma tehát a 17. század közepén a huszitáknak. Érthető, ezek papokat nem kaptak, ezek valahogy olyan észrevétlenül visszacsúsztak a katolikus egyházba, hogy valószínűleg nemzedékek során

⁴⁰ Thabuk Mihály In Katolikus lexikon

⁴¹ Bandinus, Marcus, Bandulovic bosnyák szerzetes, jelentése 1648-ból a legértékesebb forrás a moldvai katolikus magyarokról

⁴² Beke Pál misszionárius, hitszónok

ezt maguk sem vették észre. Husz mellett volt Jeromosfalva és ez a név világosan utal Prágai Jeromosra⁴³, Husznak a legnagyobb hadvezére.

[01:00:27](#)

A jeromosfalviak voltak azok, akik aztán kiköltöztek Csöböröcsökre a Dnyeszter partjára. Csöböröcsök egyébként elég későn jött létre, bár a név maga minden jel szerint kun vagy besenyő, Magyarországon is van – ha jól emlékszem Töböröcsök⁴⁴ formában – megvan a helynév. Megvannak a pontos iratok Akkermanban⁴⁵, amelyik egy fontos végvár volt a tatárok ellen, Hunyadi János magyar őrséget telepített. Nemcsak Akkermanba, hanem általában az Al-Dunát megerősítette, úgy, ahogy IV. Béla, családostól vitte ki az őrséget. Tehát Hunyadi János, majd V. László korában is, ide magyar őrséget vittek, most már nem a keletről jövő tatárok, hanem a dél-keletről támadó oszmánok és hűbéresei, a krími tatárok ellen. A moldvai vajdával kötött szerződésekből benne van, külön kikötik, hogy ezek a várak a magyar király fennhatósága alá tartoznak és tudjuk azt, hogy Brassó kötelessége volt az országos adó fejében ezeket löporral és egyéb szerszámokkal, hadiszerszámokkal ellátni. Akkermant a 16. század legelső éveiben elfoglalták a krími tatárok és akkor magyar őrségre ott nyilván nem lévén többé szükség, akkor költöztek Csöböröcsökre. Ez volt tudomásunk szerint a legkeletibb magyar település Európában.

[01:02:15](#)

A huszita kivándorlás után, most már főleg az erdélyi fejedelemség idején, a székelyeknek a kivándorlása volt állandó és meg-megújuló. Már János Zsigmond⁴⁶ részben megnyirbálta a székely katonaszabadságot, Báthory István pedig egyenesen eltörölte, visszavette, és ekkor indult meg a székelyeknek nagy tömegben való kiáramlása Moldvába. A mai moldvai magyarságnak a többsége székely eredetű, nem vállalja a csángó nevet és magát székelynek is nevezi. Végig a 16-17. századon, jóllehet tudjuk, már Bocskai visszaadta a székelyeknek a korábbi szabadságát, állandóan tartott a székelyek kivándorlása, különösen Csíkszékből.

[01:03:22](#)

Csíkszék katolikus volt, nyilván a protestáns erdélyi fejedelemséggel való összeütközések is közrejátszottak, hogy főként ők mentek Moldvába. Közöttük él a kifejezés is, hogy „Bémegyek Módvába”, tehát egész szomszédos terület és egy mindennapos kivándorlási útvonal volt. Az utolsó nagy kivándorlás az Mária Terézia korában jött létre az 1750-es években. Mária Terézia ugyanis Erdélyben határőrvidéket alakított ki, keleten és délen, főként az oszmánok elleni védelemre. És ebbe beszervezte határőrként az ott élő lakosságot, amelyik főt Máramarosban vagy lent délen Fogaras környékén román volt, a Székelyföldön pedig magyar.

⁴³ Prágai Hieronymus, cseh: Jeroným Pražský (1370?-1416)cseh skolasztikus filozófus, tanár

⁴⁴ Fejér megye, ma Töböröcsök formában

⁴⁵ Dnyeszterfehérvár

⁴⁶ II. János magyar király, Szapolyai János Zsigmond (1540-1571)

[01:04:23](#)

A románok számára ez emelkedést jelentett, a határőrvidéki szolgálat, amelyik során immár nem tartoztak földesúr alá, nem kellett robotra járniuk, hanem a katonai szolgálattal tartoztak és bizonyos fokú szabadságot élveztek. A székelyek számára ez társadalmi süllyedést jelentett, ezért volt az, hogy tiltakoztak. És ahogy tudjuk, Madéfalvánál összegyűltek a székely székek képviselői és akkor a császári generális ágyúval tört rájuk. Számos halott, és aki életben maradt irány Moldova és megindult a székelyeknek a kivándorlása, olyan tömegben, hogy már Moldova nem tudta őket befogadni.

[01:05:16](#)

Ez az első olyan székely kivándorlás, amelyiknek most már jelentős protestáns, közelebbről református és unitárius része is volt. Nem tudta Moldova őket befogadni, és akkor Hadik András generális, aki a frissen megszerzett Galíciának volt a kormányzója, Galíciának meg Bukovinának, befogadta és behívta egy részüket. Ekkor jöttek létre a bukovinai székely falvak – azok, amelyeket a második világháború során visszatelepítettek Magyarországra – tudjuk szerencsétlenül, mert a Délvidékre, és a szerb bevonulás elől menekülniük kellett, és minden vagyonukat hátrahagyva, és nagy veszteségekkel kerültek azután magyar területre, ahol Baranyában és Tolnában telepítették le őket, a kitelepített sváb falvakba és sváb házakba.

[01:06:24](#)

A későbbi kivándorlás az már elsősorban nem Moldvába, hanem Bukarestbe irányult, hiszen tudjuk azt, hogy már a múlt század végén azt mondták, hogy Budapest után a legnagyobb magyar település Bukarest, amelyiknek több százezer magyar lakosa volt. A utolsó évtizedek statisztikája szerint természetesen Bukarestben sincs már egy szál magyar sem. A moldvai magyarok rendkívül termékeny földre kerültek, nyilván a kivándorlásnak ez is egyik nagy csábítója volt. A másik pedig az volt, hogy a moldvai vajdák igen szívesen fogadták őket. Szívesen fogadták, mert az európai műveltségben akkor még rendkívüli módon lemaradt hegyi pásztor románság mellett, ők adták a falusi ipart, a kereskedelmet, és a földművelésben is jóval magasabb színvonalat és módokat vittek magukkal.

[01:07:40](#)

A magyar falvak nem kerültek földesúri fennhatóság alá, mind a vajda közvetlen fennhatósága alatt voltak, tehát nem jártak robotra, szabad parasztok voltak, hogy így mondjam, akik a vajdának tartoztak bizonyos évi szolgáltatásokkal. A román nyelvben ezeket a falvakat „rezes”-nek nevezik, ami a magyar részes szóból van. Mutatja ez is jogi és társadalmi állásukat. A vajda ennek következtében – mert számára fontosak voltak ezek a magyar falvak – ha kellett mindenkivel szemben megvédte őket elsősorban az ortodox egyházal, ha erre szükség volt, az ortodox egyház ugyanis időnként térítők tevékenységbe kezdett, ilyenkor a vajda parancsa állította meg az ortodoxiának az erőszakosságát.

[01:08:41](#)

Kivételes helyzetben voltak ezek a magyarok és addig amíg a török-tatár pusztítás be nem köszöntött, határozottan jó módon éltek. Moldva lényegében a mohácsi vész körüli időkben került török fennhatóság alá, néhány évtizeddel később, mint a délebbre fekvő Havasalfölde. Ez a török fennhatóság viszont sokkal erősebb volt, mint a magyarországi hódoltságban. Már a 17. század közepétől kezdve, egyszerűen Konstantinápolyból nevezték ki a vajdákat. Egy-egy vajdának az uralkodási időtartama az két-három év volt legfeljebb, utána jött a másik. És azután tudjuk, a teteje a 18. században, vagy a csúcspontja a 18. században volt, amikor már a fanarióta görögöknek Konstantinápolyban óriási pénzekért adták a moldvai vajdaságot vagy a havasalföldit, és az új vajdának első dolga volt, hogy amit a portának fizetnie kellett, azt bevasalja a lakosságon, mert hiszen nem lehetett tudni, öneki mennyi időt adnak az uralkodásra.

[01:10:02](#)

Moldva állandó területe volt a török és a tatár csapatoknak, valahány tatár csapat elindult Magyarországra a Krím-félszigetről, az előbb Moldvát pusztította el, és körülbelül a felük az aztán annyi zsákmányt szerzett, hogy már nem is jött be Magyarországba, hanem visszafordult, elhajtották a jószágot, az embereket. A jelentések tele vannak állandó menekülésekkel, a lakosok futnak föl a hegyekbe, viszik, amit tudnak magukkal, hónapokig néha fönt élnek, közben a falut felgyújtja a tatár vagy a török, mindenük elpusztul, újrakezdi az életet – ez így megy évről évre, nemzedékről nemzedékre.

[01:10:50](#)

A 16. században úgy kalkulálhatjuk, hogy Moldvának mintegy 80-100 ezer lakosa volt. És ebből a lakosságból az összeírások szerint 20 ezer magyar volt katolikus. Tehát magyar. Ez azt jelenti, hogy a lakosságnak a 16. században, nagy huszita kivándorlás után mintegy 20%-a magyar volt. A magyarok a sík földön éltek, a legnagyobb pusztulásnak voltak kitéve, számuk állandóan fogyott még az állandó ütemű kivándorlás ellenére is. Az 1600-as évek végén már csak mintegy 8-10 ezer magyarral számolhatunk, és ezek – Moldva egész lakossága fogyott, de mindamellett – már nemigen teszik ki 10%-át sem a moldvai lakosságnak.

[01:11:55](#)

A 18. században azután Mária Terézia korában újra jelentősen megduzzad a számarányuk, hogy azután a 19. században most már az erőszakos asszimiláció fogyassza őket. A román nacionalizmus feltámadásával, a 19. század elején beköszönt az egységes nemzetállamnak az elképzelése, és ettől kezdve válik nehezzé a magyaroknak a közösségi sorsa. Amennyiben előbb az iskolák válnak románá, azután a templomi nyelvet teszik románá. Jászvásáron létrehoznak egy római katolikus érsekséget, amelyik azt mondhatjuk szabályos janicsár papképzővé válik a magyar gyerekekből itt képeznek papot és azok, mint a románosítás legvadabb képviselői kerülnek ki, majd az egészet napjainkban betetőzi az, hogy Bukarest székhellyel egy országos prímás, katolikus prímás jön létre, amelyiknek egyelőre Erdély még nem teljesen, de Moldva már teljesen a fennhatósága alá kerül. És most már szó sincs arról, hogy bármilyen

magyar vonatkozás az istentiszteleten előfordulhasson, még imát sem szabad a templomokban magyarul mondani. Napjainkra, aztán teljesen elzárták ezeket a falvakat. Ezelőtt négy évvel volt, hogy a budapesti egyetemnek mintegy tizenhat diákja kerékpáron lement Moldvába, az első moldvai falunál elkapták őket. Néhány napig áristomban voltak, majd kitoloncolták őket az országból.

[01:13:46](#)

A moldvai magyar falvak teljesen izolálva vannak, erdélyi magyarok sem mehetnek már néhány év óta közéjük, ezeket mindenképpen el akarják románosítani. Öt évvel ezelőtt született meg az első, korábban csak szórványosan jelentkező, nagy tudományos elmélet, amelyiket most már különböző világnyelveken is kiadtak, és amelyik szerint a moldvai magyarok azok elmagyarosított románok. Eszerint ugyanis – hát tudjuk azt, hogy ők Ádám Éva óta ezen a területen élnek, ahogy Erdélyben is – tehát amikor a keleti és nyugati egyház nagy szakadása a 8-9. évszázadban bekövetkezett – mondják – a moldvai románok egy része megmaradt a katolikus egyházban, és ezeket a magyar katolikus egyház elmagyarosította. Na, most, erre ők is rájöttek, hogy ez egy olyan világcsoda volna, hogy egy idegen országban, ugye, elmagyarosít a magyar papság, hogy módosult az elmélet. Ezek szerint, ezek valóban Magyarországról vándoroltak ki, de ezek románok voltak, és ezeket először erőszakkal itt katolizálták, majd pedig elmagyarosították. A fő bizonyíték pedig az, hogy amire a magyar nyelvészek azt mondják, hogy egy középkori magyar nyelvet beszélnek, amelyik megszűnt fejlődni abban a pillanatban, mikor kiszakadtak – nem, ez a rosszul asszimiláltaknak a magyar nyelve – mondják ők – és a másik nagy bizonyíték román voltuk mellett, hogy – hát különösen a férfiak – azok mind tudnak románul – mármint ma. Hát persze, hogy tudnak.

[01:15:33](#)

Na, most visszatérve a 16-17. századba, illetve még korábbra is. Amíg a középkori magyar állam fennállt, ez a terület egyházjogilag az esztergomi érsek alá tartozott és püspökségük volt egyrészt Szeretfalván, tehát fönt Szeretvásáron, bocsánat, fönt az északi részen és azután lent, Milkón⁴⁷ volt, az már a havasalföldi határon egy püspökség, amelyiket kun püspökség néven tart nyilván a történelem. Tudniillik ezt még IV. Béla létesítette trónörökös korában a Havasalföldön és Moldvában élő kunok megtérítésére. Ezeknek még a püspöki névsorát is ismerjük Esztergomból kinevezett magyar püspökök voltak. Papsággal Magyarország látta el őket, és a csíksomlyói ferences zárdának, amelyik mindvégig fennállt az erdélyi fejedelemség korában is, a középkorban már az 1300-as évektől kezdve leánykolostora volt, tehát egy filiáléja Bákóban, ahol magyar szerzetesek éltek.

[01:17:00](#)

A kun püspökség Milkóban a tatárjárás után elpusztult és az 1500-as években a püspökséget Bákóba tették át. Ettől kezdve Szeretvásár is megszűnt és a moldvai katolikus püspök az Bákóban székel. Amikor a magyar állam megdőlt és azután a reformációval az ország lakosságának jelentős, igen jelentős része valamelyik protestáns valláshoz csatlakozott.

⁴⁷ Milkói püspökség vagy kun püspökség

Magyarország nem tudott többé katolikus papot küldeni. A csíksomlyói kolostorban a barátok megmaradtak, de már a 16. század végén volt, hogy csak ketten-hárman lézengtek a kolostorban, Csíkszék is katolikus maradt, tudjuk, tehát ők sem tudtak Moldvába már szerzeteseket küldeni. A moldvai magyarság magára maradt.

[01:18:06](#)

Pedig a katolikus vallás számukra a magyarságukat jelentette. Ragaszkodtak megszokott életformájukhoz, hagyományaikhoz és ezt a katolikus vallás testesítette meg számukra. A katolikus vallás különböztette meg őket a románoktól, az ortodox tengertől, a vallás volt a fő elválasztó – a nyelvi határok, tudjuk, azok csak később tudatosultak a nemzetiségi meghatározásban. A moldvai katolikusok tehát körömszakadtáig ragaszkodtak a maguk katolikus vallásához, és nyilván ez az oka, hogy a reformáció nem hódított közöttünk. Védekezésben voltak egy más, idegen közegben, és aki védekezik az konzervatívvá válik, az minden újítás előtt elzárkózik, mert attól fél, hogy elveszíti azt, ami számára értéket jelent. Nyilván ez az oka, hogy Moldvában a reformáció nem hódított, és amikor Erdély és Magyarország protestánssá lett, a moldvai magyarok katolikusnak maradtak. Katolikusnak és ezzel egyedül maradtak. Egyedül maradtak és akkor végső kétségbeesésükben Rómához fordultak. A vatikáni levéltárban magyar nyelvű levelek kerültek elő, amelyekben papot kérnek a pápától. Amikor a missziós központ létrejött, küldtek papokat, ahogy mondtam, olyanokat, amilyeneket tudtak.

[01:19:55](#)

Ezek a misszionáriusok megérkezve Moldvába, ahogy mondtam teljesen más viszonyok közé, inség, nyomorúság, állandó futás. És a híveikkel nem tudnak beszélni. Leírják a jelentésükben, hogy a gyónás teljes formalitássá lett, a magyar mondott valamit, ő nem értette mit mond, ő válaszolt neki, az nem tudta hogy mit. A pap, akinek kötelessége összetartani a gyülekezetet, a híveit, aki, hogy így mondjuk, az akkori kulturális életnek az egyetlen központja, Moldvában teljes tehetetlenségre volt kárhozthatva, a magyarok mégis ragaszkodtak hozzá, mert volt, aki megkeresztelje a gyerekeket, aki eltemesse őket, vagy aki a házasságokat összeadja. Miután azonban kevés volt még az a hat-hét vagy nyolc misszionárius is, igen sok helyen úgynevezett latin, szóval licenciátusokat⁴⁸, magyarul deákokat találunk.

[01:21:13](#)

Kik voltak a deákok? A deák szó azt jelentette, hogy valamilyen iskolát végzett, de nem fejezett be, mert hisz akkor baccalaureus lenne, érettségizett, vagy máshogy tudományos fokozata, akik többnyire kalandos életkörülmények között, vagy kisiklott az életük, vagy más történt velük, Moldvában kötöttek ki, harangozók voltak, templomfiak, tehát ők söpörtek a templomban, ha kellett éneket vezettek és végső esetben kereszteltek és temettek. Mivel azonban magyarok voltak és magyarul beszéltek, a nép ragaszkodott hozzájuk. A pap nélküliségnek, illetve az idegen papok következményeként, a jelentések tele vannak azzal, hogy ezek már teljesen elfajzottak az igazi katolikus hittől. Nem tudják pontosan, hogy mik a szentségek nem tudják

⁴⁸ lelkipásztori segítő

az előírásokat. Hogyha minden tíz-tizenöt évben néha előfordult, hogy még ritkábban is, a faluban egy-egy misszionárius az teljes kétségbeeséssel írta, harminc-negyvenéveseket keresztelt meg, mert közben nem volt pap, a bigámiától kezdve a feleség eltaszításáig az egyház által tiltott szinte minden ilyen erkölcstelennek nevezett cselekményt megtaláltak – tegyük hozzá, hogy sajnos a szerzetesek jelentős része is elzüllött a teljes magányosságban, kiszolgáltatottságban.

[01:23:03](#)

Amikor senkivel se tudott érintkezni lényegében, nagyobb részük ivásnak adta a fejét. A húsz-harminc évenként megismétlődő pápai ellenőrző körutak borzalmakat jelentenek, hozzátéve, meghagytam mégis a helyén, mert senkit se tudok a helyére rakni, és jobb, ha ő van, mintha senki sincs. A kocsmából húzzák ki a papot, vagy éppen az ágyasa mellől szedik elő. Ezeknek, sajnos tényleg nagy része elzüllött. Ugyanakkor mégis azt kell mondani, amikor Magyarországon senki a moldvaiakkal nem gondol – a protestánsok azért nem, mert azok pápisták, csináljanak amit akarnak, a katolikusok azért nem, mert kevesen is voltak és nem is tudtak rájuk gondolni. A katolikus egyház lelkiismerete majd csak a 19. század második felében ébredt föl, amikor a Szent László Társulat elsődleges célja, hogy ezekre a területekre papot és templomi, egyházi kultúrát juttasson el, aki ezeket megtartotta a katolikus hitben, az Róma volt és a ferences szerzetesek.

[01:24:27](#)

A ferences szerzetesek mellett időnként jezsuita missziók is voltak. A jezsuita és a ferences misszió között ég és föld a különbség. A jezsuita szerzetes érkezését a generális levele Rómából előre jelezte a vajdának, megérkeztek a szerzetesek csilingelő szánkón vagy előkelő lófogattal, egyenest a fejedelmi központba hajtottak, kihallgatásra mentek a vajdához, az gondoskodott a szállásukról, ellátásukról, nagy tárgyalásokat folytattak, még iskolát is alapítottak. A falvakba soha nem mentek ki, hogy így mondjam, a néppel kapcsolatuk nem volt. Néhány év, két-három év alatt mindig kiderült, hogy az iskolát nem lehet fenntartani, a jezsuita rend nem tud meggyökerezni, felültek a kocsira vagy a szánkóra és ismét szépen hazamentek, hogy majd két nemzedék múlva egy újabb misszió jöjjön.

[01:25:28](#)

Hogy a ferences szerzetes hogy jutott el Moldvába, azt nem sikerült végül sem kinyomoznom. Gyalog mentek, volt, aki Konstantinápolyon keresztül, a többség Bécsen és Lengyelországon keresztül érkezett Moldvába. Hogy ment be az országba? – nem tudom, jelentkezett a misszió főnökénél, az kijelölve számára a területet. Ettől kezdve a katolikus néppel élt és halt, ha jött a tanár együtt futott velük a hegyekbe. Nem egyet közülük a tatárok öltek le futás közben. Volt, aki éhen halt a falusi lakosság egy részével együtt. Megosztották jóban-rosszban a híveik sorsát. A vajdát életükben nem látták. A vajdai udvarba legfeljebb akkor kerültek, hogyha valamilyen peres ügyben, többnyire az ortodoxokkal, megidézték őket és meg kellett jelenniük Jászvásáron, különben nem mentek soha a moldvai központba.

[01:26:35](#)

Ezek a ferences szerzetesek, amellet, hogy tényleg egy részük elzüllött és méltatlanná vált, azt mondhatjuk, általában minden tiszteletet megérdemelnek. Hivatalosan három évre küldték őket Moldvába, de Róma messze volt, s nem is tudtak intézkedni. Volt, amelyik hat-hét évet is lehúzott, mire megengedték, mire megkapta az engedélyt, hogy visszatérhet Rómába. Jutalmul mindegyiknek, ma úgy mondhatnánk, hogy egy doktori rangot ígértek jutalmul, de ezekről, ennek megadásáról legtöbbször elfelejtkezett Róma. Ezek írják a keserves leveleinket, hogy már itt vagyok hatodik éve és még a doktori fokozatot sem kaptam meg. És akkor írják, hogy hogy nyomorognak, elmondhatatlan, amiket írnak, hogy milyen nyomorban élnek, nincs mit enniük, nincs ruhájuk, nincs betevő falatjuk. Maguk javítgatják, foltozzák a templomot híveik segítségével, amit a tatár felgyújtott vagy a romba döntött. Az ügyesebbje maga farag oltár félét. A püspök azt írja, hogy nem mer a nyilvánosság előtt megjelenni, mert szégyelli, hogy milyen rongyokban van, és hogy az ortodox papság csúfolja, hogy hát íme, a római pápa így hagyja járni a papjait.

[01:28:07](#)

Iskolájuk a moldvai magyaroknak néhány volt csak. 1650-ből van egy nagy missziójelentés, amelyik leírja, hogy Moldvában öt görögkeleti, tehát ortodox püspökség van, az öt püspökből egy tud olvasni, de írni egy sem tud. Ahogy írja Moldvában a görögkeleti egyház nem tart fönt iskolát (mint tudjuk, ebben az időben még csak az egyházak tartottak iskolákat), nem tart fönn iskolát, ami iskola van, azt a magyar katolikusok tartják fönt. Ezeknek az iskoláknak a színvonalát nem ismerjük, de következtethetünk rá, hogy tanítóik vagy jobbik esetben egy deák, rosszabbik esetben Erdélyből odakerült quietát⁴⁹ katona, aki már nem volt jó harcosnak, az tanítja a gyerekeket – a jó ég tudja mire – nyilván egy-két templomi énekre, nem valószínű, hogy írni-olvasni megtanította volna őket. A Rómába írt magyar nyelvű leveleken is látszik, hogy valaki írástudó ember fogalmazta, ők meg legföljebb megmondták, hogy mit akarnak közölni és talán még egy néhány esetben diktálták a levelet.

[01:29:37](#)

A 17. században most még egy csapás érte ezeket a moldvai magyarokat, és ez a terület fölötti egyházi vita. Ahogy mondtam a középkorban ez az esztergomi érsek fennhatósága alá tartozott. Ez a magyar állam összeomlásával és a reformációval teljesen megszűnt és akkor jó darabig, tulajdonképpen bizonytalan volt, hogy kihez tartozik. A bákói püspököket Rómából nevezték ki és közöttük éppúgy találunk bosnyákot, mint bolgárt. Bolgár püspök több is volt, volt egy bolgár katolikus réteg, és abból nevezték ezeket ki. Majd pedig megjelent, mint rivális, a lengyel egyház...

[felvétel vége]

⁴⁹ leszerelt, nyugalmazott

[01:30:35](#)

[új felvétel kezdődik]

...egész periferiáján az egyetlen katolikus állam, a lengyel király kívánsága előtt meghátrált és az 1620-1630-as évektől sorozatosan és következetesen lengyel püspököket neveznek ki Bákóba. Moldvának ez a része – elég, ha a térképre nézünk – tulajdonképpen rendkívül közel volt Galiciához, mindenesetre közelebb, mint Róma volt a szerzeteseknek, akik innen nem tudtak csak úgy hazaszaladni. A püspök lengyel papokat hozott magával, azokat igyekezett az országban elhelyezni. A szerzetesek és a lengyel papok között már az első években szabályos háborúság tört ki. Kölcsönös jelentések mentek Rómába, mindegyik a másikat elmondta mindennek, azonban a nép teljes mértékben a lengyel papok ellen fordult.

[01:31:45](#)

A lengyel papok ugyanis csak kirándulásszerűen jöttek Moldvába. Főként azért, hogy beszédjék az egyházi adót, és ami mozgatható, azt elvigyék magukkal. Az egyik jelentés, a magyaroknak a jelentése elmondja, hogy a bákói püspök – valamelyik, az 1670-es években van ez – már ott élt közöttük jó néhány hét óta, és már kezdték azt hinni, hogy kaptak egy rendes embert, és akkor egy szép napon a falu egésze kiment szüretelni a környező hegyekre. Kint szüretelnek, mikor lóhalálában fut az egyik gyerek a faluból és mondja, hogy *„Jaj, a püspök elvitte a templomból az összes kincseket, kegytárgyakat, mindent, befogatott és elnyargalt!”* Legények lóhátra ültek, utánamentek és a lengyel határ előtt néhány kilométerrel elkapták a püspököt, elszedték tőle a rablott holmikat, és őt magát úgy eltángálták, hogy alig bírták kocsin átvinni.

[01:32:57](#)

Azt mondhatjuk tehát, hogy ezek a szerencsétlenek az egyházi főhatóságtól sem várhattak semmi jót. A lengyel papság egy ilyen kisarcolható területnek nézte ezt. Elmentek Krakkóba és aztán egy év múlva jöttek újra vissza, a hívekkel nem törődtek, egyébként magyarul ugyanúgy nem tudtak, mint a bosnyák vagy egyéb szerzetesek. Ennek a népnek a sorsa tehát úgy zajlott le, hogy nem volt uralkodó osztálya, nem volt értelmisége, nem számíthatott a saját papjaira és Magyarországgal, Erdéllyel hovatovább megszakadtak a kapcsolatok. Magukra maradtak és a 18. században mostmár teljessé vált a tragédiájuk, mert Róma figyelme az Újvilág felé fordult. És már szerzetesek is alig érkeztek Moldvába. Korábban Rómában élt egy naivnak mondható és teljesen érthetetlen hit, hogy előbb-utóbb talán az egész ortodoxiát sikerült visszahozni a katolikus egyházba, ezért Moldvára még különös figyelmet is fordítottak.

[01:34:25](#)

A 18. században Moldva egy teljesen elhagyott területté vált. Alig jönnek már szerzetesek, és tulajdonképpen egy évszázadon keresztül, vagy tovább is, amikor majd azután – a már megerősödött magyar katolicizmus gondol rájuk és a csíksomlyói kolostorból mégiscsak, már a megnövekedett szerzetesekből – ide is jut néhány – nincs is nekik magyar papjuk többé. Magyar iskolájuk nincs, a magyar nyelv visszaszorul a családi életbe, legföljebb a falusi közösség belső rétegeibe. Az, hogy tartani tudta magát lényegében a 20. századig, az annak a

következménye, hogy itt még a viszonyok középkoriak és valaki leélheti az életét úgy, hogyha nem akar, akár ki se mozdul a falujából, nincs országos kereskedelem, nincsen az egész országot átfogó valamilyen szervezet vagy mozgalom, majd a 19. század végén a katonaság a férfiakat már viszi, majd létrejön bizonyos kereskedelem, ez azután már az asszimilációt mozditja elő.

01:35:49

Lényegében ezt akartam én elmondani, és ha még adnak néhány percet, akkor most felolvasnék egy-két levelet. Talán csak kettőt, mert hiszen nincs is sok időnk. 1671. október elsején magyar nyelven írták Rómába a következő levelet. Szabófalva⁵⁰ és a környező öt magyar falunak a levele a Hitterjesztés Szent Kongregációjának⁵¹ Rómába. *„Mű szabófalvi keresztyének az öt faluval együtt alázatosan és töredelmes szüdből akarók Nagyságtoknak és Szentségteknek nyomorúságos életünket jelenteni. Münekünk az mü életünk hasonló az oktalan barmokhoz, kik soha az Istent dicsírni nem tudják, hanem csak az oktalanságban élnek. Azért könyörgünk alázatosan Nagyságtoknak és Szentségteknek és a Szent Gyülekezetnek, hogy az mely misszionárius barátokat Szentségtek és a Szent Gyülekezet ideküldött, azok erőhatalommal akarnak rajtunk lakni, nem úgy viselik magokat, az mint az régula kívánná, hanem részegesek, asszonember után járók, rút fertelmes életet viselnek, mely minden embernek, de münekünk, magyaroknak leginkább, nagy botránkozásunkra vagyon, mert nem vehetünk töllök semmi lelkünk üdvösségére való gyümölcsöt. Alázatosan könyörgünk annak okáért a Szent Gyülekezetnek és Nagyságtoknak, tekintsen Nagyságtok az Krisztus Jézus szent halálának érdemire és viseljen istenesen gondot az mü szegény bűnös lelkünkre, hogy mü is idvezülhessünk, mert inkább megcselekedjük, hogy az oláhok skizmájára állunk és az ő püspököktől hallgatunk, hogysem ezeket a lélekvesztőket elfogadjuk. A Szent Gyülekezettől és Nagyságtoktól jó és kegyelmes választ várunk Szentséges Atyáinktól. Dátum mint Szabófalva 1671. október első napján, Szentségteknek és Nagyságtoknak alázatos szegény fiai, a Szabófalva megyebéli keresztyének egyenlő szüdből jó választ várnak Varga Gergely, Demő Bálint, Kati Péter, Janó Lőrinc, Dobos Gergely, Damó György, Deske Gergely mind az több itt való emberekkel együtt.”*

01:38:27

A másik az későbbi. Zöld Péter⁵² csíkdelnei⁵³ plébánosnak a moldvai jelentéséből. Zöld Péter a madéfalvi veszedelem⁵⁴ után híveivel együtt menekült Moldvába. Bejárta egész Moldvát, éveket töltött kint, járt Csöbörcsökön is, és amikor azután külön császári kegyelemmel hazatérhetett, akkor Batthyányi gyulafehérvári püspök⁵⁵ kérésére egy nagy latin nyelvű jelentésben írta le, hogy mit látott. Ebből csak a csöbörcsöki részt olvasom föl, azt is kivonatossan. *„1767. őszén Csöbörcsökre mentem egy öreg olasz misszionárius kíséretében,*

⁵⁰ Săbăoani

⁵¹ Hitterjesztési Kongregáció “Mű a Római Kúria egyik hivatala

⁵² Zöld Péter (1727-1795) római katolikus lelkész

⁵³ Csíkdelne a Középcsíki-medence keleti peremén terül el

⁵⁴ 1764-ben a székelyek egy csoportja ellen elkövetett tömeggyilkosság volt Mária Terézia uralkodása alatt.

⁵⁵ Némethújvári gróf Batthyány Ignác (1741-1798)

akinek neve Francesco Carisi. A csöbörcsökiek úgy fogadtak bennünket, mint az égből szállt angyalokat. Tizenhét éve nem láttak katolikus papot. Másnap, hogy odaérkeztünk, munkához láttunk. Én magyarul temérdek nép előtt tanítottam a keresztény katekizmust, azután az öregeket gyóntattuk, majd bemutattuk a szent áldozást. Délután háromtól estig ismét tanítottam, visszakérdezve a délelőtti tanultakat is. Tizenkét nap alatt, amíg náluk valánk meggyóntattunk 7139 személyt, megkereszteltük 2512-t, három haldoklót felkészítettem az örökkévalóságra. Amikor elbúcsúztunk, sírt-rítt mindenki. Kétezernél több férfi és asszony egy mérföldnyire elkísért, kérvén bennünket a Krisztus vére hullására, hogy kérjünk és szerezzünk számukra a misszió főnökségétől papot, ha lehet magyar papot.”

[01:40:32](#)

Végezetül hadd mondjak annyit, hogy ezelőtt három évvel a Történettudományi Intézet hivatalosan munkatervébe iktatta a moldvai okmánytár munkálatait és kiadását. A Magyarságkutató Intézet vállalta az okmánytárnak a megjelentetését, amelyiken azonban rajta lesz, készült a Történettudományi Intézet munkatervében. Az idők változnak. A Magyarságkutató Intézet immár másfél éve dolgozik a kiadáson, kaptak egy szép nyomdagépet és ezen tanulják a mesterséget. Valami háromszázötven oldal, újra kellett szedetni, mert olyan rosszul ment az egész. Egyszer már betördelték, elkészült az index is hozzá, ami nagyon nagy, mert rengeteg név van benne a jelentésekben, akkor kiderült, a tördelés nem volt rossz (sic!) [jó]. Most ott tartunk, hogy a tördelés megtörtént és az egész indexet újra meg kell csinálni, két nagy kötet, összesen nyolcszáz oldal terjedelemben, ahogy mondtam, 1480-tól 1706-ig. A legelső irat Bonfininak⁵⁶ a Krónikájából⁵⁷ van, amelyikben Mátyás hadjáratát írja le. Azt a részt iktattunk bele első iratnak, amelyikben Mátyás Moldvabányára érkezik, a latin szövegben így magyarul írva: Moldvabánya. A király éppen pihenőre akar térni, amikor az örök jelentik, hogy egy gyanús alakot fogtak el a város környékén.

[01:42:22](#)

Mátyás elé vezetik és Mátyás elrendeli, hozzanak egy tolmácsot, a megszólal az elfogott: „*Nem kell nekem tolmács, én is magyar vagyok.*” Ez az első irat és az utolsó, ahogy mondtam II. Rákóczi Ferencnek az utasítása, helyesebben, az általa Csöbörcsökre küldött papnak a jelentése, hogy megérkezett és egy rendkívül elkeseredett levél, amelyben azt írja, hogy „*Felséges Fejedelem, ezek erkölcsökben már tatárok, én nem tudom meddig bírom ki közöttük.*” Nincs adatunk, hogy meddig bírta ki. Hát elnézést kérek, hogy ilyen sokat beszéltem. Ha esetleg vannak még kérdéseik, vagy valami, nagyon szívesen válaszolok rá. Egyébként a könyv azt remélem, hogy azért mégis, június elején megjelenik két kötetben.

[01:43:25](#)

Konferanszié: Hát azt hiszem, hogy...Tessék!

⁵⁶ Antonio Bonfini (1427-1502) itáliai humanista történétíró

⁵⁷ Hungaricarum rerum decades IV et dimidia, melyet magyarra Heltai Gáspár dolgozott át Chronica az magyaroknak dolgairól (Kolozsvár 1575) címmel.

[01:43:28](#)

Kérdező 1: Köszönöm szépen, a hivatalos lehetőségekre vagyok kíváncsi...

[01:43:32](#)

Benda Kálmán: Mikre?

[01:43:34](#)

Kérdező 1: Hivatalos lehetőségekre, tehát, hogy most hogy lehet kijutni hivatalos úton, esetleg, és hogy lehet utazni....

[01:43:41](#)

Benda Kálmán: Hova? Hova?

[01:43:42](#)

Kérdező 1: Oda, tehát, ahol élnek a moldvai magyarságok?

[01:43:46](#)

Benda Kálmán: Na, hát én a következőt tudom mondani. Én sajnos Moldvában sose jártam és körülbelül, egy 12 éve én ki vagyok tiltva Romániából. Úgyhogy úgy csináltam meg az okmánytárat, vagy úgy csináltuk meg, hogy közölünk senki nem volt Moldvában. Ez egy sajnálatos dolog, de hát, ahogy a jászvásári püspökségen tartott iratokhoz sem juthattunk hozzá, ahogy a csíksomlyói kolostorban őrzött iratokból is csak azt ismerjük, amit, a társaim kiadtak, illetve aminek valamilyen másolata van az Akadémiai Könyvtárban vagy másutt. Ez az okmánytár 98%-ban római iratokra épül. Hát nem mondtam, hogy a Veress iratanyagával semmit se lehetett kezdeni, és azt említettem, hogy egy rész volt, amit nem nyomtatásban másolt, hát azt megtaláltuk a Missziós Levéltárban. Nem tudom, hogy került rá a bécsi jelzet, mit keresték nekünk Bécsben! Magunk is kerestük, a fél levéltárat mozgósítottuk, nem találtuk, ilyen jelzett, nincs hát aztán Rómában megtaláltuk ezt is.

[01:45:02](#)

Tehát az anyag elsősorban római. A 18. századra még van nagy római anyag, azután akkor helyébe lép a bécsi. Minek is nevezik azt? – vatikáni... na, mi volt ottan, valamilyen helynökség, nem jut eszembe a neve – tehát attól kezdve a missziós központ helyett a bécsi katolikus mű – valamilyen központ vette át az ügyüket. Ott vannak jelentések és aztán 19. századból már belső romániai iratok is vannak, amikhez nem tudom, hogy lehet majd hozzájutni és elég szép számú jelentés van az ott élő, akkor már kirendelt – a napóleoni háborúktól számíthatjuk körülbelül – francia és osztrák konzuloknak a jelentései, elég sokat foglalkoznak velünk. Érdekes, hogy ebben az okmánytárban egy szál német nyelvű irat nincs, az iratok körülbelül felerészben latin, felerészben olasz nyelvűek, és ahogy mondtam, öt vagy hat magyar nyelvű levél van köztük. Na most, az iratok eredeti nyelven jelennek meg, részletes

magyar tartalmi kivonattal és teljes magyar jegyzeteléssel. Egy nagy bevezető tanulmány előtte, amelyik már a közeli hónapokban megjelenik olaszul a ferences rend nagy folyóiratában Rómában, németül megjelenik a Südost-Forschungen-ben és minden valószínűség szerint valamelyik Humboldt-folyóiratban is sikerül leköszölni.

[01:46:52](#)

Az olasz nyelvű, olasz nyelven kiadott román munkát a románoknak, illetve a moldvai magyaroknak a román eredetéről ugyanis a ferences rend római központja adta ki, nyilvánvalóan román pénzen. Előtte, eléje a ferences egyetem egyik tudós professzora írt egy lelkendező előszót a kis román népről, amelyiknek egy része ezer év óta állja a katolikus vallást, és a magyarok minden elnyomásával szemben ragaszkodik hitéhez, nyelvéhez, nemzetiségéhez, satöbbi. Mikor ez eljutott nekem, írtam egy levelet a derék ferences professzornak, hogy hát bizony alaposan megtévesztették őt, és hát próbáltam vázolni a dolgokat, úgy elszégyellte magát, hogy ő kérte, hogy ezt a bevezetést juttassam el és hát az ott náluk jön majd most olaszul.

[01:47:51](#)

Kérdező 2: Én azt szeretném kérdezni, hogy tetszett állítani, hogy a honfoglaláskori régészeti leletek a Moldvában nem mutatnak kontinuitást a következő korokéval, ezt ki állapította meg, a román vagy magyar régészek?

[01:48:07](#)

Benda Kálmán: Azt hiszem, ez még a régi régészetnek a megállapítása, szóval nem mai, ma egyáltalán a Moldvában nem folynak régészeti kutatások. Hozzá kell tennem, hogy a két háború között még a román tudomány, Moldvával foglalkozva, teljesen tárgyilagosan írt erről a kérdésről, azokat a publikált iratokat, amelyeket Veressel kapcsolatban említettem, a Rómában létrehozott Román Történeti Intézet adta ki, persze időnként mondjuk hát azt megtették, hogy kihagyták a magyarokról, vagy – ha kellemetlen volt – a románokról szóló részt, de egy csomó dolgot közreadtak és egyáltalában nem tagadták, hogy ezek magyarok voltak. A bukaresti egyetemen az egyik professzor, nyelvész professzor még az 1950-es, sőt, '70-es években is, a moldvai magyar nyelvjárást, mint a magyar nyelvnek egy idiómáját tárgyalta. Nyilvánosan – mit kellett? – bűnbocsánatot – mi a fenétől? – szóval, hogy nevezzük azt: mit gyakorol az ember, hogyha... – önkritika – önkritikát kellett gyakorolnia, amelyik megjelent a Luceafărul⁵⁸ nevű román lapban, hogy hát őt teljesen félrevezette a magyar propaganda és most már látja, hogy ez egy román nyelvjárás, satöbbi, satöbbi.

[01:49:40](#)

Szóval volt idő, amikor ezt a kérdést teljesen tárgyilagosan nézte a román tudomány. Megjelent egyébként, ez egy nagyon jellemző, egy ilyen régészeti könyvet ismerek én, amelyik Moldvabányával foglalkozik. Moldvabánya egy elég nagy település itten a Szeret egyik

⁵⁸ Esthajnaleszillag c. Bukaresti lap

mellékfolyójánál, amelyiknek kezdetben vegyesen erdélyi szász, Erdélyből kitelepült német és magyar lakossága volt. És aztán a szászok nem kapván utánpótlást, teljesen beolvadtak a magyarokba és a 16. században ez egy nagy magyar település, megvannak a névsoraik, minden, hát szóval még a 17. századból is. Na most, itt régészeti ásatásokat folytattak, és ezt egy nagy könyvben publikálták, és ebből a következő eredmény derült ki, hogy Moldvabányán előkerültek bögrék, lábasok, cserepek – mit bánom még micsodák! – és ezeket összehasonlították a környék román bögréivel, lábasaival, csészéivel és megállapították, hogy ugyanazok.

[nevetés]

Akkor ezeknek az őslakóknak is románoknak kellett lenniük tehát. A bögre, mint etnikum-meghatározó így a román régészeti kutatásban.

[nevetés]

Szóval sajnos az utolsó 15 évnek a román munkái nem használhatók, mert egy dolgot ambicionálnak csak, a mindennapi román – ma már nem is változó, de egy időben változó – román napi politikának az állításait igazolni, úgynevezett történeti tényekkel.

[01:51:28](#)

Ezelőtt két vagy három évvel volt, hogy nagy lelkesedéssel az akadémia elkezdett ásatni a Kárpátok keleti részén egy ős dák várat és az ásatás folyt egész addig, míg elő nem kerültek az Árpád-házi királyok pénzei, amikor is visszatemették sürgősen a dák várat. Szóval, sajnos nincsen. Szóval nyilván, ez a honfoglaláskori település erre akart visszatérni. Ezt ma már a tudományban egyedül a Gunda Béla⁵⁹ tartja, akinek – ugye, most jelent meg ezelőtt két-három hónappal egy müncheni nagy emlékkönyv, a Kolozsvárt élő – egyik, már meg is halt – két tudós: Jakó Zsigmond és Szabó T. Attila 70., illetve 80. születési évfordulójára⁶⁰. És ebben írt egy nagy cikket a moldvai magyarok, tehát a legrégebbi rétegnek a származásáról, ahol ő még azt vitatja, hogy ezek ilyen honfoglaláskor kint maradt telepek. De a nyelvészek közül ezt már mindenki tagadja a helynevek alapján. A Benkő Lorándnak⁶¹ van egy nagy tanulmánya. Tudniillik mikor is volt az – azt hiszem tavaly januárban(?), hogy az akadémia rendezett egy moldvai tudományos ülést, szóval a moldvaiakkal foglalkozó tudományos ülést és ezen a Benkő Loránd tartott egy előadást a moldvai magyar nyelvjárásról, amelyik úgy tudom, megjelenik, de hát még sehol se láttam, és amelyikben két érdekes dolgot mutatott ő ki.⁶²

⁵⁹ Gunda Béla (1911-1994) etnográfus

⁶⁰ Forschungen über Siebenbürgen und seine Nachbarn : Festschrift für Attila T. Szabó und Zsigmond Jakó / hrsg. von Kálmán Benda et al. München: Trofenik, 1987-1988

⁶¹ Benkő Loránd (1921-2011) nyelvész

⁶² Benkő Loránd: A csángók eredete és települése a nyelvtudomány szemszögéből. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1990

[01:53:30](#)

Hogy – és ez a néprajzi kutatásokkal is bizonyos fokig összevág – hogy egyes nyelvi... moldvai nyelvi ilyen ősi elemek arra utalnak, hogy ez a legrégebb települési réteg valahonnan, innen a Felső-Szamos vidékéről kerülhetett ki, szóval azokkal megegyező nyelvi sajátságok láthatók. És ugyanezt mutatta ki már a két háború közt Lükő Gábor⁶³ a néprajzi vizsgálatok során, hogy élesen elválnak a magukat csángónak tartók és székelyeknek a néprajzi körülményei, és az érdekes az, hogy a legutóbbi időkig a két rész nem is házasodott egymással. Szóval ezek valahogy nagyon őrzik a különbséget. Tehát nyilván neki két-három évszázad – illetve még több is a később kitelepülők esetében – van az odakerülés között, tehát megmaradtak az eredeti szokásaik és hát a nyelv, az itt egy nagyon komoly forrás. Ebben az esetben nemcsak arra, hogy hogy beszélhettek a középkorban magyarul, hanem bizonyos fokig talán arra is, hogy majd lokalizálni tudják ezeknek az eredeti területét is. Hát persze, attól, hogy a Szamos-völgyiek nyelvjárásával mutat hasonlóságot, még lehet, hogy annak a törzsnek a lakói maradtak kinn, szóval ez önmagában azt nem bizonyítaná, hogy később kerültek ki.

[01:56:08](#)

Hadd említsem itt meg, hogy még a század, nem, a '20-as évek elején publikálta – na, most ez a név se jut hirtelen eszembe! – szóval egy ismert magyar nyelvész a legrégebb csángó magyar nyelvemléket. Ez az 1500 – nem tudom pontosan, mondjuk 60-as évekből van – egy magyar nyelvű levél, egy kolduló levél. Tudjuk, hogy a török rabságba került foglyokat időnként elengedték, úgyhogy valamelyik társuk ott maradt zálogként, elengedték, hogy összegyűjtsék a maguk sarcát, azt az összeget, amivel szabadságukat megválthatják. És ez három személyt említ, ez az irat, amelyet a pozsonyi kamara állított ki magyar nyelven, és közülük az egyiket úgy hívják, hogy Gyászi Juan. Hát a gyász az ugye Jaksi, Jászvásár, tehát Jászi Juan, hát a Jánosnak változata, és ez az egész levél a tipikus csángó, sejpítő, mondjuk kiejtést adja vissza, minden 's' 'sz'-nek van írva. A csángók tudniillik selypítve beszélnek, szóval 's' helyett 'sz'-et mondanak.

[01:56:47](#)

Na, mostan mi, amikor az iratokat szedtük össze, tűvé tettük a levéltárat, de hát ezek a régi tudósok, ha valamit közöltek, azt többnyire el is vitték, aztán ki tudja hol hányták el. Szóval ez nem került elő. Ellenben tucatszám találtunk a pozsonyi kamarában az 's' betűs ortográfiával írt leveleket, tehát nyilván a kamarának volt egy tisztviselője, aki nem tudta, hogy az 's'-et hogy kell írni, mert az nem lehet, hogy ennyi csángót alkalmaztak volna ottan. [nevetés]

[01:57:21](#)

Nem hiszem, hogy egy is tudott abban az időben írni közülük. Egyébként is, én aztán beszéltem különböző történészekkel odalent Kolozsvárt is, hát ha valakinek Juan a keresztnéve, az nem magyar, az legfeljebb román lehet, szóval Gyászi lehet, vagyis Jászvásári, de az a valószínű, hogy ő maga román volt. A másik kettő az két felvidéki, az egyik Borsod megyéből, a másik

⁶³ Lükő Gábor: A moldvai csángók. Budapest: Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem, 1936

meg nem tudom honnan már, tehát ezt jegyeztem meg, és említettük, hogy ezt a legrégibb csángó nyelvemléket, ezt el kell felejtetni. Ez nem csángó nyelvemlék.

01:57:56

Ahogy a Vatikánba írt levelek nem 'sz'-eznek, mert azt se ők maguk írták, hanem valakivel írtatták. Szóval ez az egész származási kérdés, ezt én csak úgy tudom mondani, hogy pillanatnyilag ez látszik legvalószínűbbnek, ez a IV. Béla korabeli tatárok elleni védőövezet létesítése, tehát itt tényleg még tovább kell kutatni a teológiának és egyebeknek. A nehézség egyrészt az, hogy hát Moldvában ebből az időből nincs oklevél, tehát a korai Árpádkorra, hogy na majd megnézzük, mit mondanak az oklevelek. Hát semmit se mondanak, mert nincs oklevél. 1360 előtt tehát nincs semmilyen oklevél, amíg a moldvai állam meg nem alakult és hát ott valamilyen kancellária nem jött létre. Az előttről semmi sincsen, legföljebb a nyelvészet és a régészet adhat támpontot, segítséget.

01:59:01

Hadd mondjam még el ezt, azt, hogy ezelőtt négy vagy öt éve volt, már nem tudom biztosan, tartottak Budapesten egy világkonferenciát a – hogy nevezzük ezeket, hogy nevezzük, milyen? nem sziget-magyarok, hanem szóval... akik, akik a történelmi országhatáron kívül... „Szórvány!” Milyen? „Szórvány!” – szórvány magyarok nevében egy nagy konferencia volt, voltak ott Ausztráliából, Kanadából, Lappföldről, bánom is én honnan, mindenünnen! Moldvából nemcsak hogy nem volt egy lélek sem, hanem fel sem merült a probléma, hogy Moldvában – ez is a történelmi határon kívül van – nemcsak voltak, hanem vannak és magyarok itt. Harminc éven keresztül Domokos Pál Péter⁶⁴ volt az egyetlen, aki a moldvai magyaroknak az ügyét néha, amikor lehetett, szóba hozta. Domokos Pál Péter csíksomlyói születésű és már fiatal korában, tehát a 20-as években bejárta Moldvát. Ha történelmi vonatkozású tanulmányai néha mondjuk kritikára is szorulnak, de ez az útleírása⁶⁵, amelyben a húszas évekből faluról falura menve elmondja, hogy mi van. Hát az tényleg olyan, hogy az embernek a szíve összeszorul, minden huszadik községben akad egy pap, aki magyarul is tud, ha nem is mondja. A többiben a pap egy szót se tud magyarul, az iskolában senki se tud magyarul, szóval egy megdöbbentő útleírás. Domokos Pál Péter volt az egyetlen, aki a moldvai magyarokat kiadta, ugye, azt az énekgyűjtést, amit a körökben végzett, ezt meg lehetett, ilyen meg lehet jelentetni, az utolsó öt évben pedig annyi szó esik már Moldváról, hogy tényleg úgy tűnik, hogy egyik központi ilyen érdeklődésű témává lett a magyar értelmiség körében, Budapesten is. Sajnos ezek között sok, sokszor fordulnak elő dilettáns előadások, amelyek egészen odáig mennek, hogy ma is Moldva lakosságának a fele még magyar. Ez a szokásos, amikor valamiről hosszú ideig nem lehetett beszélni, akkor a legvadabb elméletek kerülnek előtérbe, de most már azért a magyar értelmiség, azt mondhatom, tudomást szerzett róluk, Moldvában vannak magyarok... Tessék!

⁶⁴ Domokos Pál Péter (1901-1992) Széchenyi-díjas magyar tanár, történész, néprajzkutató, a csángók történetének, kultúrájának kutatója. Írói álnevei Gernyeszeghy Ádám illetve Páldeák Áron.

⁶⁵ A moldvai magyarság : nektek: magyaroknak, róluk: magyarokról. Csíksomlyó, 1931

[02:02:05](#)

Kérdező 3: A moldvai magyarok művelődésével kapcsolatban szeretném megkérdezni, hogy ugye a 13. századtól, vagy elsősorban a 15. századtól Moldvában két nép, illetve két kultúra egymás mellett él, a magyarság, illetve a románság, ha még a számarányuk nem is egyeznek. Azt szeretném megkérdezni, hogy a moldvai magyarságnak vannak-e és ha vannak, milyen érdemei vannak mondjuk a román kultúra kialakulására, fejlődésére, illetve ez a két kultúra hogy hatott egymásra és kimutathatók-e ezek mondjuk konkrét produktumokkal(?), tehát akár az egyházfőknek vagy egy valamiféle közös történeti munkák alapján, ez lenne az egyik, a másik pedig, hogy Kali(?) bácsi említette, hogy nem csak katolikusok, hanem unitáriusok és protestánsok, evangélikusok és kálvinisták is vándoroltak ki Moldvába, bármi kis számban. Őnáluk volt-e valamiféle igény, mondjuk iskola alapítására, vagy pedig ez egy nagyon elszórt létszám volt.

[02:03:30](#)

Benda Kálmán: Hát hadd kezdjem a másodikon. Ezek a protestáns kivándorlók, akik elsősorban a protestánsok közül – evangélikus már nem, evangélikus nem volt közöttük, hiszen Erdélyből evangélikusok a szászok voltak már csak, egyrészt kevés kivételtől eltekintve, unitárius se sok – kálvinista volt, ezek mind Bukovinába mentek át. Bukovinában tudjuk, most név szerint nem tudom melyik, egy vagy két falu az volt a kálvinisták falva, és a későbbiekben pedig most már a kivándorlás, amikor mindenféle vallás volt, az már Bukarest irányába ment. Moldva az katolikus maradt mindvégig. Na, mostan, tudjuk azt, hogy hát a 18. században Bukovinába került falvaknak voltak iskoláik, még hozzá ugye, a reformátusoknak református iskola a másoknak katolikus. Azok jobb körülmények között voltak. Mivel azok, hogy így mondjam, közvetlenül Bécs alá tartoztak, tehát ott nem volt egy olyan állami elnyomó politika, amelyik a legrosszabb időkben – már a 19. században – megfosztotta volna őket iskoláiktól vagy az egyházban a magyar nyelvtől. Galícia közvetlenül Bécs alá tartozott, és hát azok meg nem sokat törődnek azzal. Galíciában különben is, németek igen nagy számban éltek, akiket ugye tudjuk Hitler vitt azután haza, amikor ezt a területet elfoglalta, és hát akkor kerültek a magyarok is vissza. Szóval azokról én nem is beszéltem, mert az én általam közelebbről vizsgált periódusban ezek még nem is voltak, ezek később kerültek ki. Na, most, hogy a Moldvában együtt élő magyarok és románok műveltségben és egész életformájukban mennyiben hatottak vagy nem hatottak egymásra? Ezzel sajnos még nagyon keveset – mondhatnám úgy is, hogy jóformán semmit – nem foglalkozott a tudomány. A Kriterion kiadónál megjelent egy nagyon szép munka, amit a kolozsvári egyetemnek a néprajz szakos professzorai vezetésével – akkor még ezek mehettek Moldvába – készítettek, amelyben felméri néprajzilag ezt az egész területet.

[02:06:13](#)

Azonban – nem tudom, mi az oka – semmi összehasonlítás nincs, ez egy teljes leíró néprajz, és én hiába nézem azokat a kemence alakokat vagy mit, mert én abból nem tudom megmondani, hogy ez most román hatás, vagy nem román hatás. Tehát ez egy – azt mondhatnánk – adatközlés, amelyik alapján majd talán a néprajzosok tudnak valami közelebbit mondani, de

hát egyelőre nem mondtak. Az egyetlen, aki néprajzi alapon egy ilyen nagy összehasonlítást végzett, az Lükő Gábor⁶⁶ volt, aki még az 1930-as évek legelején járta be Moldvát. Lükő Gábor, aki néprajzos, – egyébként ma is él még – ő is nagyon hosszú ideig egy teljesen félretolt ember volt, mert merészelt egy könyvet írni *A magyar lélek formái* címen, amelyik különböző, ilyen rajzok, művészeti, stilizált díszítő motívumok alapján állapította meg, hogy mi az ősi örökség. Hát mondjuk, az ő megállapításai szerint. És hát ezt úgy találták az '50-es években, hogy illet kutatni és ilyenről írni, az ugye fasiszta dolog, szóval ő is félre volt tolva. Ez a Lükő Gábor, ez külön azért, hogy a moldvai magyarokkal foglalkozhasson, éveket töltött Bukarestben, ott megtanult románul, úgy ment azután közéjük.

[02:07:43](#)

Jellemző az akkori időkre, hogy a román Gusti⁶⁷ professzornak a támogatásával, aki ugye a bukaresti egyetem néprajzi katedráján ült és ő hozta létre a bukaresti nagy – hogy nevezik ezt?... szabad... ahol, hát parasztházakat mutatják... a skanzen... – szabadtéri múzeumot, igen, amelyikben erdélyi házak is voltak, magyar házak, amiket jellemző módon a második világháború után sürgősen kipateroltak a szabadtéri múzeumból, úgyhogy ott most már csak eredeti őс dákoromán házak találhatók. Na, most, ez a Lükő Gábor, ez bejárta az egész moldvai magyar vidéket, ő állapította meg azt, hogy néprajzi különbség van a magukat csángóknak vallók és a székely névre hallgatók között. Ő állapította meg azt, hogy a csángó vidék néprajzi sajátosságai a Szamos vidékkel tartanak rokonságot. De jelentősnek mondható román hatást ő nem tudott még megállapítani. Na, most, a misszionáriusi jelentések viszont állandó panaszként mondják el azt, hogy mivel a legtöbb faluban akkor már vegyesen éltek románok és magyarok, tehát az ortodox vallásból, ahogy ők írják a babonák átszüremlenek a katolikus magyarok soraiba is, és egypárat részletesen leírnak. Például egyre emlékszem, hogy a sírokon táncolnak valamilyen alkalomból, hogy ezzel a halottak közül a gonosz szellemeket elűzzék, ami hát a misszionáriusoknak rettentő botránkozásukra van.

[02:09:51](#)

Nyilvánvaló, hogy valamelyes érintkezés volt mindig. Azt is leírják például, hogy hát Romániában nagyon nehéz a házasság szentségét megőrizni, mert hogyha valamelyik férfi el akar válni, vagy asszony és a pap megtagadja, akkor egyszerűen áttér ortodox hitre és a pápa azonnal elválasztja. Tehát azért volt érintkezés és kapcsolat, és ez a levél is azt mutatja, hogy – azt mondja, „*ha ilyen misszionáriusokat küldenek, inkább az oláhok hitére, skizmájára térünk át*” – vagyis elmennek ortodoxnak. De hogy ez milyen mértékű, azt még eddig nem vizsgálta így senki. Egy bizonyos: nyelvészetileg, hogy például épp a csángók között, minden olyan fogalom, amelyik – hogy így mondjuk – az újkorban jött, az már náluk románul van. Nemcsak a modern közigazgatás, hogy az összes hivatalok, satöbbi, mivel semmilyen magyar nevük nincsen, de a modernebb, mondjuk már iparosodott tevékenységgel kapcsolatos dolgok is, ezek már románul kerültek az ő nyelvükbe. A székelyeknek, a moldvai székelyeknek a nyelve, az azt mondják, hogy olyan mint a székelyeké, hát nyilván román szavak abba is belekerültek, és

⁶⁶ Lükő Gábor (1909-2001) néprajzkutató, szociálpszichológus

⁶⁷ Dimitrie Gusti (1880-1955) román szociológus, történész, filozófus, esztéta, falukutató

főleg hát a legmodernebb közigazgatási dolgok megjelölése, de ilyen szempontból nagy különbség kell, hogy legyen a két települési réteg között. De mondom, ezzel nem foglalkoztak még, és hát ezek modern szempontok tulajdonképpen, és ma már hát nem is nagyon engedik oda az embereket. Érdekes azonban, hogy a moldvaiak általában nem magyaroknak mondják magukat, hanem ha kérdik, azt mondják, katolikus vagyok. A katolicizmus volt mindig az, ami őket megkülönböztette. Amellett, nyilván, hát már az utóbbi egy-két nemzedék életében rosszul is hangzott, hogyha ő azt mondta magáról, hogy magyar vagyok, nem, katolikus vagyok. Na, most ebből alakította ki, a már többször említett román könyv azt, hogy ezek tulajdonképpen nem római katolikusok, hanem román katolikusok. Hát, a román nyelvben ez még közelebb áll a két kifejezés egymáshoz.

[02:12:35](#)

Konferanszié: Hát, amennyiben több kérdés nincsen, akkor megköszönöm professzor úrnak ezt a igazán élvezetes beszámolót, az első előadást, ami azt hiszem, hogy a jelenkori történelmünk megítéléséről is hordoz tanulságokat. Amellett, hogy tényleg jobban megismerhettük, a másik előadást pedig, ami konkrétan a szeminárium témájába vágott. És hát azt hiszem, hogy ugye azzal indítottuk ezt a szemináriumot, hogy olyan előadásokat kérünk, hogy egy-egy forrás vagy forráscsoport hogyan alakít ki egy historiográfiát, hogy lesz história abból a forrásból? És azt hiszem, hogy ez a többéves és igazán széles körű kutatómunkából, illetve az egyes levelekből, hiszen ilyen levelekről van szó, hogy kialakul belőle egy igazi história. Még akkor is, ha mondjuk természetesen, ez a nagy forráscsoport azért önmagáért beszél, és maga valamelyest megírja a maga történetét. Tehát voltak olyan előadások, amik egyetlen forrásról szóltak, és akkor tényleg egy megfelelő körítés is elhangzott hozzá. Úgyhogy, nagyon szépen köszönjük! És hát remélem, hogy még majd találkozunk egyéb alkalommal.

[02:13:48](#)

Benda Kálmán: Moldvában.

[nevetés]

[02:13:52](#)

Konferanszié: Igen. Az szép lenne!...

[felvétel vége]